

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

**Vliv poválečných britských vlád na vývoj Commonwealthu do
roku 1960**

Autor: Lenka Giovagnoniová
Vedoucí práce: Mgr. Jan Váška
Akademický rok: 2005/2006

Prohlašuji, že tuto bakalářskou práci jsem zpracovala samostatně a veškeré použité prameny a literaturu uvádím v seznamu literatury.

V Kralupech n.V. dne 18.5.2006

.....

Děkuji touto cestou vedoucímu bakalářské práce Mgr. Janu Váškovi za poskytnutí cenných rad, bez kterých by tato práce nevznikla.

Obsah

Úvod.....	5
Rozbor literatury	6
1 . Stručný nástin historie Společenství	9
1.1 Britské Společenství během druhé světové války.....	11
2 . Clement R. Attlee a jeho vláda 1945-1951	12
2.1 Obecná charakteristika.....	12
2.2 Indie	14
2.3 Indie v Commonwealthu? Rozhodující diskuse	15
2.4 Dokončení přeměny.....	17
2.5 Zhodnocení	18
3 . Churchill a jeho vláda – 1951-1955.....	20
3.1 Obecná charakteristika.....	20
3.2 Britské impérium	21
3.3 Debata o přístupu nových afrických členů ke Commonwealthu	22
3.3.1 Súdán	22
3.3.2 Zlaté pobřeží	23
3.3.3 Malajsko.....	25
3.4 Středoafriká federace, Kypr a Egypt.....	25
3.5 Zhodnocení	27
4 . Eden a jeho vláda 1955-1957.....	29
4.1 Obecná charakteristika.....	29
4.2 Suezská krize	29
4.3 Reakce Commonwealthu	30
4.4 Zhodnocení	31
5 . Commonwealth a Evropské hospodářské společenství	33
6 . Macmillan a jeho vláda 1957-1963	36
6.1 Obecná charakteristika.....	36
6.2 Commonwealth a Velká Británie během 1957-1960.....	38
6.3 Malá teritoria v Commonwealthu?	39
3.6.1 Kypr	40
6.4 Afrika: Následujících deset let.....	41
6.5 Africká cesta	42
6.6 Reakce Commonwealthu na „Vítr změn“	43
6.6.1 Jižní Afrika	43
6.6.2 Dekolonizace a Commonwealth v 60. letech.....	44
6.7 Zhodnocení	44
7 . Commonwealth, Velká Británie a Evropa v 60. letech.....	46
8 . Vývoj Commonwealthu od roku 1960 do současnosti	47
Závěr	49
English resume.....	51
Seznam literatury:	53
Přílohy.....	55
Seznam zemí Commonwealthu podle data přijetí od roku 1960:	56
Vlajka Commonwealthu:	58

Úvod

Tato bakalářská práce „Vliv poválečných britských vlád na vývoj Commonwealthu do roku 1960“ srovnává postoj a vliv jednotlivých vlád Velké Británie na rozvoj Commonwealthu a na proces přeměny britského impéria v moderní Společenství Británie a jejích bývalých kolonií.

Z dnešního pohledu je Commonwealth volným společenstvím, jehož politický vliv se nás přímo nedotýká. Přesto je nutné si uvědomit, že státy, které jsou v tomto „klubu“ sdruženy, pokrývají podstatnou část naší planety. Není to společenství států spojených bohatstvím, náboženstvím nebo teritoriální příslušností, ale spojují je historické vazby na Velkou Británii. Ještě důležitější je však fakt, že Commonwealth sehrál významnou roli v poválečném vývoji světové politiky a byl silným nástrojem Velké Británie v době studené války.

Ve své práci se zaměřuji především na poválečná léta tohoto společenství až do let šedesátých. Půjde o rozbor jednotlivých britských vlád a jejich postoj ke Commonwealthu během těchto let v širších souvislostech světové politiky a dekolonizačního procesu. V této době byly u moci labouristická vláda Clementa R. Attleeho po které následovaly konzervativní vlády Winstona Churchilla, Anthony Edena a Harolda Macmillana. Detailně rozebírám politickou situaci a debatu o jednotlivých návrzích na podobu Commonwealthu při přístupu nových členů.

Cílem této práce není detailní rozbor událostí v jednotlivých koloniích, ale spíše analýza formování Commonwealthu, zejména vliv Velké Británie a její rozhodnutí na další vývoj tohoto společenství. Ten je velice úzce provázán s dekolonizací britského impéria. Vzhledem k šíři problematiky odkazuji na příslušnou literaturu v poznámkách pod čarou. Podrobněji se věnuji pouze problému Indie, který je pro další vývoj Commonwealthu převratný a klíčový.

Co se týká terminologie, v textu stavím pojem Společenství na roveň pojmu Commonwealth. Termín Evropské hospodářské společenství se v textu objevuje, ale je vždy vypsán celým názvem nebo zkratkou EHS.

Rozbor literatury

Téma Commonwealthu se v české literatuře téměř vůbec nevyskytuje. Zpracovává ho především britská literatura. Převažují knihy ze šedesátých let, ale lze nalézt literaturu i z poslední doby. Velké množství titulů je možné najít v knihovně pro studia Commonwealthu při University of London v Londýně.

Jedna z nejdůležitějších knih, která se zabývá jak dekolonizací tak vývojem v Commonwealthu je kniha *Heinlein, Frank: British Government Policy and the Decolonisation 1945 – 1963, Scrutinising the Official Mind, Frank Cass Publishers, Londýn 2002*. Kniha se zabývá postoji jednotlivých vlád k problémům v koloniích a nezapomíná na problémy Commonwealthu v té době. Je výborným uceleným zdrojem informací o britském impériu a Commonwealthu.

Pro svou práci jsem také čerpala z *British Documents on the End of Empire, The Labour Government and the End of Empire 1945-1951, ed. Ronald Hyam, HMSO, Londýn 1992*, dále z *British Documents on the End of Empire, The Conservative Government and the End of Empire 1951-1957, ed. David Goldsworthy, HMSO, Londýn 1994* a z dokumentů pro Macmillanovu vládu *British Documents on the End of Empire, The Conservative Government and the End of Empire 1957-1964, ed. Ronald Hyam, Roger Louis, HMSO, Londýn 1995*.

Tyto sborníky jsou velice cenným zdrojem informací a primárních pramenů jako jsou rozhodnutí vlád, proslovů nebo také korespondence mezi jednotlivými členy vlády a jiných vysokých představitelů monarchie. Pro každou etapu je vydán jeden set sborníků, vždy čtyři svazky. Z nich jeden se věnuje zahraniční politice.

V londýnské knihovně lze také nalézt spoustu jednotlivě publikovaných projevů, např.: *Macmillan, H.: Britain, the Commonwealth and Europe, Conservative & Unionist Party, 1962*.

Další kniha, *Patrick G. Walker: The Commonwealth, Secker and*

Warburg Ltd., Londýn, 1965, je souhrnnou publikací historie a uspořádání Commonwealthu od počátku 19. století až do poloviny 20. století. Patrick Gordon Walker byl v letech 1950-1951 ministrem pro Commonwealth a téměř celý svůj profesní život strávil na tomto ministerstvu a v Dolní sněmovně. Jeho kniha je přes svou časovou rozsáhlost díky přesnosti a logickému rozčlenění kapitol velice přínosná. Stejně tak kniha *Miller, J.D.B.:The Commonwealth in the World, G.Duckworthand Co.Ltd., Londýn 1958*, která analyzuje především problémy Commonwealthu a události v koloniích.

Další výbornou knihou, ze které jsem čerpala, je *Colin Cross: The Fall of the British Empire 1918 – 1968, Hodder and Stoughton Ltd., Londýn 1968*. Colin Cross byl britským historikem a novinářem, který procestoval jednotlivé kolonie v Africe, Asii a na Středním Východě. Kniha začíná už událostmi těsně po první světové válce v roce 1918 a končí stručným konstatováním o Macmillanově řeči „Vítr změn“. Je možné v ní nalézt dobře zpracované rozbory problémů jednotlivých kolonií. Kniha je faktograficky velmi bohatá, proto na ni v textu často odkazuji k podrobnějšímu studiu.

V češtině je téma Britského společenství národů zpracováno do útlé knížky *Miloslav Hrad: Co je Britské Společenství národů, SNPL, Praha 1961*. Tuto publikaci je třeba vzhledem k roku vydání brát s rezervou, přesto v ní lze najít některé užitečné informace. Kniha britského historika *Judd, Denis.: Impérium, BB Art, Praha 1999* je velice dobrým a uspořádaným popisem událostí v některých koloniích. Některé události je možné konzultovat například s knihou *Nálevka, Vladimír.: Čas soumraku, Triton, Praha 2004*.

Dobrým zdrojem informací byly také dvě monografie Winstona Churchilla *Rose, Norman.: Churchill - Nepoddajný život, nakl.Cesty, Praha 1995* a především obsáhlejší a informačně bohatší kniha *Ponting, Clive: Churchill, BB Art, Praha 1997*.

Je zajímavé srovnávat události s memoáry politiků, konkrétně s *Eden Anthony: The Memoirs of Anthony Eden, Full Circle, Cassell and Co. Ltd. London 1960* kde tento konzervativní premiér obhazuje své rozhodnutí

ne Konzultovat britskou účast při Suezské krizi se zeměmi Commonwealthu. Harold Macmillan se ve svých obsáhlých pamětech, *Macmillan, Harold: Pointing the Way, 1959-1961, Macmillan London Ltd., Londýn, 1972*, zase ukazuje jak dospěl k rozhodnutí příliš nebránit rozjetému procesu dekolonizace.

Heslovitě lze některé události najít také ve sbornících *Plechanovová, B.; Fidler, J.: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995, ISE, Praha 1997* nebo *Luňák, P.: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce, Libri, Praha 1997*, a dalších.

Informace ke své práci jsem čerpala také článků v *The Historical Journal, Vol. 38, No. 2., Červen, 1995, International Affairs, Vol.41, červenec 1965, The American Political Science Review- Vol.44, září 1950. a Vol. 47, prosinec 1953.*

1. Stručný nástin historie Společenství

Když v roce 1588 porazila Anglie španělskou Armadu, stala se největší námořní velmocí tehdejší doby. Od 17. století s objevováním nových kontinentů začala získávat první kolonie. Toto své impérium neustále rozšiřovala a na obchodu s těmito zámořskými územími nesmírně bohatla. Uvádí se, že v roce 1876 byl počet obyvatel britské koloniální říše pětkrát větší než v koloniích všech ostatních koloniálních států dohromady¹.

V roce 1776 se proti britské nadvládě vzbouřilo 13 severoamerických kolonií, které si po sedmi letech vybojovaly nezávislost. V roce 1857 ovládla Británie území dnešní Indie, Pákistánu, Barmy a Bangladéše a postupně získává i další strategická a obchodní teritoria.

Po kanadském povstání v roce 1837 byla vypracována tzv. Durhamova zpráva, která doporučovala britské koruně zvolit taktiku ústupků a poskytnout Kanadě omezenou samostatnost, především ve vnitřní správě.² Stejná taktika se prováděla i v obou dalších „bílých koloniích“, v Austrálii a na Novém Zélandu. V roce 1867 získala Kanada jako první z kolonií samosprávný statut, tzv. statut dominia. Tento statut získaly později v roce 1900 Austrálie a v roce 1907 Nový Zéland a Newfoundland³. Ještě předtím v roce 1884 bylo britské impérium poprvé označeno jako Commonwealth of Nations, Společenství Národů. Autorem výroku byl bývalý náměstek ministra vnitra Lord Rosebury na své cestě po zemích Impéria.⁴

V Africe měla Británie 15 kolonií.⁵ Černošské obyvatelstvo mělo v těchto koloniích většinu. V letech 1899-1902 vybojovali Britové během búrských válek velká území z části bývalých nizozemských kolonií. Poválečná jednání skončila v roce 1909 vytvořením Jihoafrické Unie, pátého britského dominia. Bylo složeno ze dvou bývalých búrských republik Oranžsko a Transvaal a dvou

---

¹ Hrad M.: *Co je Britské Společenství národů*, 1961, str.8.

² Williamson, J.A.: *The British Empire and Commonwealth*, 1965, str.230.

³ Newfoundland přistoupil ke Kanadě v roce 1949.

⁴ Archibald Philip Primrose, Lord of Rosebury, ve své řeči 18.1.1884 v Adelaide, In: Bennet, G.ed.: *The Concept of Empire, From Burke to Attlee 1774-1947*, 1953, str.283.

⁵ Kolonie se dělily podle statusu na korunní kolonie, samosprávné kolonie - dominia, mandátní území. Byly to Gambie, Zlaté pobřeží, Nigérie, Egypt, Súdán, Britské Somálsko, Keňa, Uganda, Rhodesie, Sierra Leone, Bečuánsko, Kapsko, Natal, Svazijsko a Basutsko.

bývalých britských kolonií Kapsko a Natal. Mimo zůstaly tři britské protektoráty, Bečuánsko, Svazijsko a Basutsko.

Během první světové války pokračují ústupky dominiím ze strany britské metropole. V roce 1917 vznikl válečný kabinet, kde zasedali i ministerští předsedové dominií, kteří měli zároveň volný přístup k britskému premiérovi. Na rozdíl od předchozích let, kdy komunikace probíhala pouze přes ministerstvo pro kolonie. Po skončení první světové války se všechna dominia účastnila mírové konference v Paříži a sama za sebe podepsala versailleskou mírovou smlouvu. V nově vzniklé Společnosti národů byla dominia řádnými členy. Získala také svá mandátní území.⁶ Posledním britským dominiem před druhou světovou válkou se v roce 1921 stal Irský svobodný stát.

V říjnu a listopadu roku 1926 byla na Imperiální konferenci v Londýně přijata slavná Balfourova zpráva, kompromis australského a kanadského návrhu. Tato zpráva definovala členy Společenství jako autonomní společenství v rámci Britského impéria, která v žádném případě nejsou podřízena sobě navzájem v domácích i zahraničních záležitostech. Zároveň jsou jeho členové spojeni věrností ke Koruně a svobodně sdružení jako členové Britského Společenství Národů.⁷ Tato definice začala platit poté, co byla zakotvena v britském právním systému v roce 1931 zákonem známým jako Westminsterský statut. Ten objasňoval roli Koruny ve Společenství. Podle něj také žádný zákon, který projde britským parlamentem, v dominiích neplatí, pokud dominia sama nevydají zvláštní souhlas. Byl okamžitě přijat Kanadou, Jižní Afrikou a Irským svobodným státem. Austrálie a Nový Zéland se připojily později.

Státy se statusem dominia měly širokou vnitřní samosprávu. Po roce 1931 získaly také právo uzavírat a ratifikovat mezinárodní smlouvy a vysílat a přijímat diplomatické zástupce.

---

⁶ Jihoafrická unie získala kontrolu nad obrovským územím jihozápadní Afriky, bývalou Německou jihozápadní afrikou, Austrálie nad Novou Guineou, Nový Zéland nad západní částí ostrova Samoa. Společně s Velkou Británií získala dvě posledně jmenovaná dominia společný mandát nad ostrovem Nauru.

⁷ Walker, P.G.: *The Commonwealth*, 1965, str.104.

1.1 Britské Společenství během druhé světové války.

Westminsterský statut také dominiím umožňoval vyhlášovat válku i mír zcela samostatně, čehož využil Irský svobodný stát⁸ a zůstal během druhé světové války neutrální. Jihoafrická Unie vstoupila do války po boku Velké Británie až poté, co byly potlačeny síly sympatizující s rasistickou politikou nacistického Německa. Ostatní dominia se zapojila do války na britské straně okamžitě, přeorientovala ekonomiku na válečnou industrializaci a vyslala své armády na fronty. V přímých britských koloniích vzrůstalo národně osvobozené hnutí. Mnoho kolonií bylo obsazeno, především v Asii: Malajsko, Barma a jiné. Existovala hrozba invaze japonské armády do Indie, Austrálie, na Nový Zéland. V obsazených koloniích vznikaly partyzánské armády, především v Malajsku či Barmě.

V roce 1944 předložila britská vláda návrhy, které měly na jedné straně posílit hospodářské svazky se starými dominií a na druhé straně v nich upevnit britský politický a vojenský vliv. Churchillova válečná vláda vypracovala plány na vytvoření orgánu, který by plnil funkci jakéhosi imperiálního ministerstva zahraničí, generálního štábu a hospodářského orgánu. Tento plán předložila na první poválečné konferenci Velké Británie a jednotlivých dominií v dubnu-květnu 1945. Tyto britské plány však byly zamítnuty, především ze strany Kanady a Jihoafrické unie. Po tomto neúspěchu byla britská vláda donucena orientovat se především na dvoustranná jednání s jednotlivými dominií a vztahy mezi nimi nabývaly charakteru vztahů se samostatnými státy.

---

⁸ Irský svobodný stát vznikl v roce 1937 přijetím ústavy.

2. Clement R. Attlee a jeho vláda 1945-1951

2.1 Obecná charakteristika

Clement R. Attlee se ujal ministerského předsednictví na konci druhé světové války během Postupimské konference v srpnu 1945. Jeho vítězství bylo spojováno s mnoha nadějemi a očekáváními nové politiky. Přestože druhá světová válka zanechala Velkou Británii hluboko v dlužích⁹ a země utrpěla těžké materiální a finanční ztráty, považovali političtí představitelé Velkou Británii stále za světovou velmoc. A to dokonce i přesto, že Velká Británie odmítla převzít pod svou správu bývalé italské kolonie, Kyrenaiku, Eritreu a Somálsko, neboť Attlee v tom nespatořoval žádné výhody. Jeho argumentem bylo, že pouze Organizace Společenosti Národů (OSN) je může dostatečně ochránit a „pokud OSN skutečně pracuje, je jedno, kdo má tyto státy ve správě nebo kdo kontroluje Suezský kanál.“¹⁰ Stejně tak bylo 14.2.1947 oznámeno, že Palestina přejde pod správu Organizace Společenosti Národů.

V roce 1945 nebyly termíny Commonwealth a Impérium nikde přesně definovány. Předtím se jejich významy lišily, záleželo na okolnostech a na tom, kdo je používal. Pokud kolonie získala samosprávu v rámci Commonwealthu, už nikdy nebyla součástí starého koloniálního Impéria. Po druhé světové válce byly tyto dva termíny úzce propojené až synonymické. V pozdějších letech byly termíny Impérium a status dominia používány stále méně a méně a nakonec úplně vymizely, nebo byly nahrazeny termínem člen Commonwealthu. Ve stejnou dobu slovo „Britský“ v názvu Společenství bylo vypuštěno a od roku 1949 je nazýváno pouze jako Společenství národů. Slovo impérium definitivně vymizelo v roce 1958, kdy se „Den impéria“ změnil na „Den Společenství“.¹¹ V červenci 1947 se změnil název Secretary of State for Dominion Affairs in the Government of the United Kingdom na Secretary of State for Commonwealth Relations a z Dominion Office se stala Commonwealth Relations Office.

Commonwealth neměl žádnou institucionální základnu a dokonce i

---

⁹ Velká Británie dlužila 15 miliard liber Spojeným státům americkým a více než 3 miliardy liber zemím šterlinkové zóny.

¹⁰ Zář 1945 Attlee memo in: Moore, J.: *Escape from Empire – The Attlee Government and the Indian Problem*, 1983, str.30.

¹¹ Den Společenství se koná každý rok, vždy druhé pondělí v březnu.

v Británii existovalo velké množství názorů na to, co Commonwealth je nebo co by měl být. Vazby, které spojovaly Commonwealth nebyly příliš hmatatelné. Jeho členové lpěli na určitých hodnotách, hlavní byly „duchovní“ vazby, které vyrostly ze všeobecného historického a kulturního původu a všeobecných zájmů.

V podstatě byl Commonwealth institucí více abstraktní než reálnou. Britové ale Společenství považovali jako vhodný nástroj k posílení britské image, především u Organizace společnosti národů. Absence pevných pravidel nebyla brána jako nevýhoda. Naopak, převažovaly obavy z toho, že pokud by se tento spolek institucionalizoval vedlo by to některé členy k opuštění Commonwealthu a také by to odhalilo nedostatky soudržnosti a síly.

Od skončení války stále probíhaly debaty o budoucím vývoji Impéria. Pro Attleeho administrativu byl Commonwealth základním prvkem v zabezpečení britského statusu na nejisté světové scéně po šestiletém globálním konfliktu. Diplomatická podpora dominií a britské právo reprezentovat je na mezinárodní scéně byly důležité faktory, které zlepšovaly britské postavení ve světě. Attlee věřil, že *„určitá forma spojení s ostatními za účelem bezpečnosti a větší prosperity je touhou mnoha národů. Společnost Národů a Organizace společnosti národů tyto touhy vyjadřuje, ale jeden veliký a skutečný příklad o tom, jak úplná svoboda a nezávislost mohou být kombinovány a spojeny ve větší celek je Britské společenství národů“*^{12 12}

Během prvního roku v úřadě, nová vláda nevytvářela příliš odlišnou koloniální politiku než její předchůdci. To se změnilo v roce 1946 kdy vláda cítila, že vnitřní situace v mnoha koloniích stejně jako mezinárodní veřejné mínění vyžadovaly nový přístup. Největší problém, kterému Británie v koloniích čelila byla vlna nacionalismu, která se vzedmula za druhé světové války proti fašismu a pokračovala ve svých požadavcích i proti své metropoli. Před nejvýraznějšími problémy stála Velká Británie v Indii.

---

¹² Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.66.

2.2 Indie

Problém Indie existoval už během druhé světové války. V roce 1943 varoval Leopold Amery, ministr pro Indii, ministra zahraničí Bevina, že v příštích pěti letech bude situace v Indii kritická, nejen pro Indii, ale pro celé Impérium a dokonce pro celý svět.¹³ Britský místokrál v Indii Wavell v roce 1944 varoval ministerského předsedu Winstona Churchilla, že budoucnost Indie je problém na kterém stojí i padá reputace Británie i Společenství po skončení války.¹⁴

Do poloviny roku 1946 očekával Kabinet předání moci do rukou samotným Indům až za několik let. Britské myšlení bylo ovlivněno možností globální války proti Sovětskému svazu. Britové se báli, že bez jejich ochrany by Indie mohla být snadno ovládnuta. Ernest Bevin, viděl potřebu přítomnosti britských jednotek v zámoří, aby byly pro Sověty dostatečným respektem. Podle něj bylo cílem sovětské politiky šířit komunismus po celém světě. Proto je nutné si udržet všechny části své říše.¹⁵ Z Indie to totiž poté není daleko na Střední Východ a k dominanci celého Indického oceánu.

Proto britská labouristická vláda vyhlášení nezávislosti Indie zdržovala. Snažila se řadou ústavních manévřů a živením náboženských rozporů mezi Hinduisty a muslimy národně osvobozené hnutí oslabit a zachovat si co nejdéle přímou kontrolu nad perlou svého impéria. Požadavkům indického národně osvobozené hnutí se snažila čelit návrhy na uspořádání omezených voleb do provinčních a ústředního shromáždění. Zároveň se pokoušela o reorganizaci rady místokrále za podpory hlavních stran, ale rozhodující pravomoci měly nadále zůstat v rukou zástupce britských koloniálních úřadů. V lednu 1946 oznámil britský místokrál v Indii rozhodnutí své vlády vytvořit novou výkonnou radu, ve které by byli zastoupeni indiští političtí vůdci a také zřídit indické ústavodárné shromáždění. V únoru 1946 britský ministerský předseda Clement Attlee ohlásil, že britská vláda vyšle do Indie zvláštní misi svého kabinetu. Členy byli ministr pro Indii lord Pethick-Lawrence, ministr obchodu sir Stafford Cripps a ministr válečného námořnictva A.V.Alexander.

---

¹³ Moore, J.: *Escape from Empire – The Attlee Government and the Indian Problem*, 1983, str.19 .

¹⁴ Tamtéž str.18.

¹⁵ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.17.

Ve druhé polovině roku 1946 se britská vláda na jedné straně prostřednictvím své správy v koloniích snažila uskutečňovat některé návrhy, na straně druhé ale ještě výrazněji vzrostl vliv národně osvobozenického hnutí, které v některých oblastech přecházelo až do ozbrojených povstání.¹⁶ Toto hnutí bylo podpořeno Mahátmou Gandhím a jeho protestním hnutím nenásilného odporu. Zároveň jednání s představiteli Indického národního kongresu v Londýně v prosinci 1946 skončilo neúspěšně. V březnu 1947 byl v úřadě vyměněn dosavadní místokrál Wavell za Lorda Mountbattena.¹⁷ Ten prosazoval rychlé předání moci. Varoval, že pokud by předání trvalo déle, hrozilo by vypuknutí občanské války, kterou by Velká Británie těžko dostávala zpět pod kontrolu. Podtrhl, že naštěstí indická Kongresová strana chce, aby se Indie stala Dominiem minimálně do té doby, než bude vyřešeno konstituční uspořádání země.¹⁸ Tento přístup může zvýšit britskou prestiž a zajistit budoucí spolupráci.

Mountbatten nejprve stanovil časový termín předání moci do rukou indických politiků na červen 1948, ale poté co se seznámil se situací v Indii na místě, snažil se o co nejrychlejší postup 3.června 1947 oznámil vznik Indie, státu kontrolovaného Kongresovou stranou a vznik Pákistánu, státu kontrolovaného Muslimskou Ligou. V červenci 1947 byl britským parlamentem přijat Indian Independence Act. Jako datum vzniku byl určen 15. srpen 1947 a zároveň nebyla podepsána žádná smlouva s Velkou Británií, která by jejich vztahy s bývalou mateřskou metropolí regulovala.

2.3 Indie v Commonwealthu? Rozhodující diskuse

Tato otázka zaměštnávala britskou vládu hned po indickém dosažení nezávislosti. Nejen, že Indie nesdílela “sentimentální pouta”, která vázala stará dominia k Británii, ale situace byla o to komplikovanější, že v lednu 1947 indické tzv. ústavodárné shromáždění přijalo rezoluci požadující vytvoření republiky. Tato skutečnost by oddělila Indii od britské Koruny, což by ohrozilo její další setrvání ve Společenství.

---

¹⁶ Především masakry ve východním Bengálsku v říjnu 1946.

¹⁷ Hrabě z Barmy, vzdálený příbuzný královské rodiny, britský admirál. Proslaven v bojích během 2.světové války v jihovýchodní Asii, především v Barmě.

¹⁸ Heinlein, F.: *British Government and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.39.

Indie ale vyjádřila touhu členem Společenství zůstat. Jedním z cílů nového ministerského předsedy Indie, Džaváharlála Nehrú, bylo vytvořit ze své země zprostředkovatelskou sílu ve světě, demokracii, zasvěcenou míru. Blízký vztah k Británii a zemím Commonwealthu by tento cíl pomohly splnit.¹⁹ V budoucnu by také, jak doufal, mohla přijít od Británie větší ekonomická pomoc.

Attlee považoval členství Indie v Commonwealthu za nejdůležitější pro budoucí spolupráci mezi Indií a Británií a prosazoval přezkoumání starého uspořádání. Podle něj je stará říše pryč a nová si nyní hledá svou podobu. Vícekrát opakoval svůj názor, že pokud Indie ve Společenství zůstane, bude to pro ni mít jen výhody, především v mezinárodní situaci druhé poloviny čtyřicátých let, která byla více než nejistá. Indie se ale musí rozhodnout sama, Společenství je volné sdružení svobodných národů²⁰ a Británie by měla najít formuli, podle které by co největší počet nezávislých států s podobným uspořádáním umožnil ve Společenství zůstat. Padl také návrh na vznik Asociace států Commonwealthu.

Attleeho názor sdílel i Lord Mountbatten, který považoval indickou touhu zůstat ve Společenství za největší nabídku, která byla Commonwealthu kdy udělena.²¹ Pokud Indie nechce být svázána podřízeností Koruně, Velká Británie by jí měla umožnit zůstat bez této vazby. Tento přístup měli i jiní členové kabinetu, př. vikomt Christopher Addison, ministr pro Commonwealth a jeho náměstek Patrick Gordon Walker. Existovalo více důvodů, proč udržet Indii ve Společenství. Indie by zůstala ve šterlinkové zóně a udrželo by to imperiální preference, které pokrývaly třicet procent britského exportu do Indie. Navíc pokud by Indie z tohoto "klubu" odešla, Commonwealth by to oslabilo a tento příklad by mohly následovat Pákistán nebo Cejlon.²² A na druhou stranu, přijetí republiky by mohlo vést k návratu Irska nebo Barmy.²³

Na druhé straně byla spousta zastánců opačného názoru. Hlavním argumentem bylo, že pokud stát nechce uznat znak jednoty, tedy Korunu, mohlo by to oslabit emocionální vztahy, které drží členy pohromadě a proto by takový stát členem Společenství být neměl. Zároveň by přistoupení Indie podkopalo

---

¹⁹ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.251.

²⁰ Řeč před dolní sněmovnou 15.3.1946 In: Bennet, G.ed.: *The Concept of Empire 1774-1947*, 1953, str.420-421.

²¹ Heinlein, F.: *British Government and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.68.

²² Cejlon získal nezávislost v roce 1948 a členem Commonwealthu zůstal.

²³ Barma vystoupila ze Společenství po dosažení nezávislosti v roce 1948, Irsko vystoupilo 18.4.1949.

jednotu Commonwealthu a mohlo by to vést ke ztrátě “starých” dominií a ohrozit přeměnu Společenství v “třetí sílu”, jak někteří plánovali.²⁴ Padl také návrh, aby Indie měla místo statusu dominia pouze speciální smlouvu s Velkou Británií.

V této atmosféře vznikla pracovní skupina, složená ze zástupců Ministerstva zahraničí, ministerstva pro Commonwealth, ministerstva kolonií, ministerstva financí, ministerstva obchodu, ministerstva vnitra a ministerstva obrany. Tato skupina připravila analýzu dopadů členství Indie ve Společenství. Závěrem bylo, že některé námitky z politického hlediska byly pádné, z ekonomického a vojenského hlediska však většina argumentů mluvila pro členství Indie ve Společenství.

2.4 Dokončení přeměny

V prosinci 1948 přijal indický parlament Jaipurskou rezoluci, která potvrdila, že Indie by ráda zůstala plně svázána s ostatními nezávislými státy Commonwealthu pro své obecné blaho a prosazování světového míru. Zároveň stále probíhaly další debaty o jejím setrvání. V dubnu 1949 se v Londýně sešla konference ministrů zahraničních věcí zemí Commonwealthu, která diskutovala o setrvání Indie – republiky, jako člena Společenství. Nakonec 27. dubna 1949 byla přijata Londýnská deklarace, která umožňovala setrvání Indie ve Společenství. Tato deklarace vyvázala členství v Commonwealthu z věrnosti a podřízenosti britské koruně a změnila ho ve Společenství ve kterém členové uznávají britského monarchu pouze jako hlavu Commonwealthu. Společně s tím bylo odhlasováno, že členem Společenství se může stát jakýkoliv stát ať už je to monarchie nebo republika. Republika mohla bez jakéhokoliv narušení své suverenity přijmout Korunu jako symbol volného sdružení v Commonwealthu.²⁵ Bylo rozhodnuto, že raději Král než Koruna by měl být symbolem sdružení ve Společenství. *„Král nemá už vůbec žádnou funkci. Má pouze určité společenské postavení....“*²⁶

---

²⁴ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002 str.69.

²⁵ Londýnská deklarace, Dokument č.403 In: *British Documents on the End of Empire*, series A, Volume 2, The Labour Government 1945-1951, ed.Hyam R., 1992, str.205-207.

²⁶ Walker, P.G.: *The Commonwealth*, 1965, str.185.

Všechny státy se zde významně podílely na historické přeměně konceptu Commonwealthu, dokonce ani Indie ani Pákistán zatím nepřijaly žádné formální a konečné rozhodnutí o svém setrvání v Commonwealthu. Byl to ukázkový příklad přístupu, kdy Indie a Pákistán byly stále členy Commonwealthu, i když zatím pouze bez právního vyřešení. Indie se definitivně rozhodla pár dnů po dubnové konferenci v květnu 1949 členem Společenství zůstat.

„Vláda Indie deklarovala a potvrdila touhu Indie nepřerušit členství ve Společenství a přijímá Krále jako symbol volného sdružení jejích nezávislých států a jako hlavu Commonwealthu.”²⁷

Toto rozhodnutí potvrdila později po svých prvních všeobecných volbách v březnu 1953.

2.5 Zhodnocení

Attlee se rozhodl řešit indický problém tímto způsobem, neboť Indii velice dobře znal. V roce 1927 působil v Indické statutární komisi. Jako jeden ze sedmi parlamentních delegátů navštívil Indii dvakrát na celkový čas osmi měsíců. V roce 1935 odhalil chyby a nebezpečí Indického zákona předloženého v britském parlamentu. Varoval, že důsledkem navrženého schématu bude separatismus provincií.²⁸

Důležitou změnou v domácím právu ve vztahu ke Společenství byl také v roce 1948 návrh Attleeho vlády na British Nationality Act, který zaváděl místní britské občanství. Do té doby každý občan Impéria měl stejný status britského poddaného, tedy poddaného britského krále. Většina dominií upravovala tento fakt místními zákony, především kvůli daním, majetku nebo volebnímu právu. Nový zákon zároveň navrhl termín občan Commonwealthu místo statusu britský poddaný.²⁹

Mnoho politiků také věřilo, že nový “mnoha-rasový” Commonwealth zvýší britské mezinárodní postavení a pomůže prosadit britské zájmy. S konstituční změnou Společenství přišla otázka královského titulu. Jeho změnu začala požadovat Kanada už v roce 1947. Tento problém byl řešen u příležitosti korunovace Královny Alžběty II v roce 1952. Konference předsedů vlád

---

²⁷ D.Nehrú, Londýn 1949 In: Walker P.G.: *The Commonwealth*, 1965, str.185.

²⁸ Moore, J.:*Escape from Empire*, 1983, str.1-3.

²⁹ Cross, C.:*The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.254.

jednotlivých zemí rozhodla, že titul se bude lišit, země od země.³⁰ Královna se stala panovnicí rovnoprávně a zároveň odděleně každé ze zemí, které o to stály. Při korunovaci Alžběty II. v roce 1952 se objevila formulace, kde byla nazvána jako „Hlava Commonwealthu“. To umožnilo ostatním státům, které si nepřály Jiřího VI. či Alžbětu II. jako hlavu svého státu, zůstat ve Společenství.

---

³⁰ Více k jednotlivým titulům viz: Wheare, K. In: *The American Political Science Review*, prosinec 1953, str. 1021-1022.

3. Churchill a jeho vláda – 1951-1955

3.1 Obecná charakteristika

V roce 1951 po vítězství konzervativní strany ve volbách byla sestavena nová vláda v čele s Winstonem Churchillem. Konzervativní strana se ve svém volebním programu sama označovala za stranu impéria.³¹ Winston Churchill dával přednost spíše zahraniční a koloniální politice před domácími problémy. Jeho postoj ke koloniím a impériu zůstal stále stejný jako v předchozích letech, kdy mezi ostatními politickými funkcemi zastával i post ministra kolonií³², byl naprosto opačný k Attleeho labouristické vládě.

Velká Británie se stále ještě nedostala z poválečné finanční krize, dokonce na tom finančně byla hůře než těsně po skončení války.³³ Mezi konzervativními politiky byl tehdy zastáván všeobecný názor, že jakékoliv stažení z jakékoliv koloniální pozice, by mohlo mít za následek ztrátu prestiže a hrozilo především nebezpečí oslabení šterlinkové zóny.³⁴ V padesátých letech byla prestiž stále spojena s velikostí impéria.

Rozhodující byla mezinárodní důvěra ve šterlink. Aby ji Británie udržela, musela jednat jako mezinárodní velmoc. Bez silné libry by se šterlinková zóna rozpadla, Commonwealth by se rozložil a Británie by přestala být mezinárodním finančním centrem. Jak varoval ministr financí ve druhé Churchillově vládě, Harold Macmillan, přežití britské ekonomiky velice závisí na světové důvěře ve šterlink. „*A co se týká impéria,*“ prohlašoval, „*Británie by jeho sílu měla využít k ekonomické regeneraci vyvinutím alternativních dodávek jídla a surovinových materiálů, které ve šterlinkové zóně byly dosud získávány ze zemí mimo šterlinkovou zónu*“³⁵

Během Churchillova druhého premiérství byl Commonwealth pro Británii stále důležitou oporou na mezinárodní scéně. Commonwealth a ostatní kolonie měly posílit britské postavení vedle Spojených států a Sovětského svazu.

---

³¹ Judd, D: *Impérium*, 1999, str.376.

³² V letech 1921-1922.

³³ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.88.

³⁴ Šterlinková zóna byla vytvořena ve 30.letech, po druhé světové válce byly členy země Commonwealthu bez Kanady, Súdán a Egypt, Více k tématu viz:Hrad, M.:*Co je Britské společenství národů*, 1961, str.64-74.

³⁵ Heinlein, F.: *British Governemnt Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.89.

Přestože Churchill deklaroval, že upevnění vztahu s Commonwealthem je pro něj prioritou, měl na mysli pouze vztah s „bílými“ dominii. Existence „hnědých“ dominií³⁶, s jejichž vznikem nikdy nesouhlasil, podle něj snižuje původní účel Společenství, kterým byla existence společenství národů bílých, politicky i strategicky spolupracujících.³⁷

Churchill se také orientoval více na spolupráci se Spojenými státy. Jeho osobní koncepce byla známá jako koncepce „tří kruhů“, který zahrnoval Velkou Británii, Spojené státy americké a Commonwealth.³⁸

Ve svém slavném projevu ve Fultonu v březnu 1946 Churchill přednesl, že vítězství ve druhé světové válce bylo dosaženo pouze díky tomu „*co nazývám bratrské sdružení anglicky mluvících národů. To znamená zvláštní vztah mezi Britským společenstvím národů a impériem na jedné straně a Spojenými státy na straně druhé.*“³⁹

3.2 Britské impérium

V britském impériu bylo mnoho teritorií s mnoha odlišnými problémy a každé vyžadovalo individuální přístup k jejich řešení. Tato řešení měla jeden společný jmenovatel a tím byla nechuť a snaha o odpor Churchillovy vlády k jakémukoliv posunu k nezávislosti a docházelo k tlumení jakýchkoliv nacionalistických projevů. Sám Churchill už v listopadu 1942 prohlásil, že „*se nestal královým prvním ministrem, aby přihlížel rozkladu britského impéria.*“⁴⁰

Země britského impéria je na počátku padesátých let možné rozdělit do tří základních skupin. U jedné se předpokládalo dosažení nezávislosti během několika desítek let. Výhledově v příštích dvaceti pěti letech mělo nezávislost získat pouze Malajsko, Zlatonosné pobřeží a Nigérie. Druhou skupinu tvořily země, u kterých se nikdy nepředpokládalo, že by kdy mohly nezávislost získat, anebo byl jejich problém řešen vznikem nepřirozených státních kvazi-útvárů. Bylo všeobecně pokládáno v Churchillově vládě, že například Malta, Kypr, Aden nebo Somálsko nezávislosti nikdy nedosáhnou.⁴¹

---

³⁶ Indie, Pákistán a Cejlon.

³⁷ Heilnein, F.: *British Government Policy and The Decolonization 1945-1963*, 2002, str.129.

³⁸ Tamtéž str.139.

³⁹ Celý projev viz <http://www.winstonchurchill.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=429>.

⁴⁰ Ponting, C.: *Churchill*, 1997, str.622.

⁴¹ Judd, D.: *Impérium*, 1999, str. 369.

Churchillova administrativa se především snažila posilovat bílou menšinu, aby byla schopna vládnout a řídit původní obyvatelstvo. V několika případech se uchýlila ke sjednocení sousedících kolonií do jedné federace, která pak s postupem času mohla získat statut dominia.

Třetí skupinu tvořily země Commonwealthu.

3.3 Debata o přístupu nových afrických členů ke Commonwealthu

Jedno z hlavních těžišť problémů Commonwealthu však na počátku padesátých let leželo v Africe. Súdán, Zlaté pobřeží i jiné kolonie⁴² požadovaly nezávislost. Velká Británie byla ve složité situaci. Na jednu stranu rozhodně nechtěla riskovat střetnutí se starými dominii kvůli africkým teritoriím, ale na druhou stranu zároveň nechtěla, aby africká území odešla z britské sféry vlivu. Proto musela najít nějaký kompromis, status, který by umožnil udržet africká teritoria bez ztráty starých dominií.

Zda přijmout africkou zemi s černošskou vládou v čele či ne do Společenství, o tom se opět rozběhla diskuse. Nyní už to nebyla diskuse o podobě konstituce, zda členem může být pouze monarchie nebo i republika, ale diskuse probíhala především o tom, zda členem mohou být i tzv. „černá“ dominia.

3.3.1 Súdán

V případě Súdánu převažoval názor, že z politického ani strategického hlediska by členství nemělo žádný přínos. Z ekonomického hlediska by prospěšným byl pouze výhodný nákup bavlny, což byl ale zájem, který mohl být zajištěn dvoustrannou smlouvou. Navíc se britští politici obávali, že členství Súdánu v Commonwealthu by mohlo vést tuto zemi k žádosti o speciální finanční pomoc od Británie, neboť Velká Británie na tom byla stále finančně velice špatně. Pro členství této kolonie bylo pouze ministerstvo kolonií. To naopak vyzdvihovalo geografickou polohu Súdánu s tím, že je do budoucna určitě dobré mít v Commonwealthu zemi, která přímo sousedí s Keňou a Ugandou, místo toho, aby se tato země nacházela pod egyptskou okupací. Členství Súdánu ve Společenství by zároveň mohlo pomoci ke

---

⁴² Například ještě Nigérie nebo Jižní Rhodésie.

stabilizaci Východní Afriky. Členství „černých“ dominií mohlo být složité a nevyzpytatelné, ale vše by bylo mnohem těžší, kdyby zůstala mimo sféru vlivu Velké Británie. Zároveň, pokud Velká Británie souhlasila se členstvím Pákistánu, Indie a Cejlonu, bylo nutné, aby se zavázala k politice „vícebarevného“ Commonwealthu.⁴³

Nakonec ale převážily námitky a opačný přístup a Súdán se 1.1.1956 stal nezávislým státem mimo Commonwealth. V tomto případě ještě zvítězili odpůrci „černých“ kolonií.

3.3.2 Zlaté pobřeží

Druhým africkým státem, o kterém se současně vedla debata a který měl získat nezávislost bylo Zlaté pobřeží, dnešní Ghana. Zde však byla jiná situace než u Súdánu. Attleeho vláda už v roce 1948 rozhodla, že se tato kolonie postupně osamostatní. Vzhledem k vnitřní situaci se v roce 1952 začalo s vyjednáváním o budoucím statusu této kolonie. Kwame Nkrumah⁴⁴, představitel hlavní strany požadující nezávislost, vyslovil přání, aby Ghana získala status dominia.

Ghana byla významným členem šterlinkové zóny a bylo všeobecně považováno, že se stane ukázkovým příkladem dekolonizace pro ostatní africké státy. Vyvstal však problém, neboť Jižní Afrika odmítala, aby se jakýkoliv jiný africký stát stal členem Společenství. Také lord Salisbury, prezident rady, byl známým zastáncem vlády bílé menšiny nad černou většinou v afrických zemích. Tento britský politik naopak argumentoval, že tyto malé země obývané „*primitivními národy nebyly dosud dostatečně mentálně vybaveni, aby byli schopni sami rozhodovat o své zahraniční a obranné politice.*“⁴⁵ Pokud se stanou členy, bude Společenství rychle zničeno. Byl toho názoru, že členství asijských států už úplně zničilo atmosféru důvěry, která předtím existovala. Británie by nyní mohla definitivně ztratit bílá dominia, pokud povolí přistoupení afrických teritorií.⁴⁶

---

⁴³ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.132.

⁴⁴ V letech 1951-1957 se po vítězství své strany ve volbách podílel na vládě s Brity. Po dosažení nezávislosti se stal prvním ministerským předsedou, do roku 1960, a dalších 6 let byl prvním prezidentem Ghany.

⁴⁵ Heinlein, F.: *British Governemnt Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.137.

⁴⁶ Tamtéž str.137.

V tuto chvíli opět zaznívaly různé návrhy na nové uspořádání Commonwealthu. Například vikomt Swinton, ministr pro Commonwealth⁴⁷, navrhoval odlišný mezinárodní status pro Zlaté pobřeží, se kterým by toto teritorium nemohlo žádat o plné členství ve Společenství. Dalším návrhem byl vznik „dvojího“ Commonwealthu. Země jako Ghana by se se statutem „přechodné teritorium“ nemohly účastnit mítinků na úrovni ministerských předsedů a tím by mohla být Jižní Afrika ve Společenství zachována. Další pokus navrhoval vznik Společenství o dvou soustředných kruzích, jeden by byl složen z dominií a druhý ze smluvních zemí a Británie by se nacházela v úplném centru kruhu. Tato řešení se však africkým teritoriiám pochopitelně nelíbila.

Speciální komise ustavená k prozkoumání otázky uspořádání Společenství také brzy doporučila, že podobné návrhy založené na dvojím členství by neprošly, neboť žádný z těchto návrhů neměl ve vládě potřebnou podporu.⁴⁸

Guvernér Zlatého pobřeží Sir Charles Arden-Clarke však varoval, že Zlaté pobřeží by raději, než hrát druhé housle v rámci Commonwealthu, zůstalo nezávislým státem mimo Commonwealth. To by samozřejmě byla velká rána pro britskou prestiž. Svá varování shrnul ve své zprávě „Budoucnost členství ve Společenství“, kde argumentuje, proč by Zlatonosné pobřeží, Nigérie, Středoafriická Federace, Malajsko a Západoindická federace měly být plnými členy Společenství. Pokud by Zlaté pobřeží ve Společenství zůstalo, posílilo by to britskou ekonomickou pozici ve šterlinkové zóně. Navíc, britský obranný potenciál by se posílil a bylo velmi důležité, aby nové nezávislé státy řídily své zahraničně-politické záležitosti ve shodě s politikou Velké Británie. Toho se může dosáhnout pouze každodenními konzultacemi Velké Británie s ostatními dominií. Zároveň přetrvával strach z přechodu afrických teritorií do sovětské sféry vlivu.

Ministr pro Commonwealth se sice přiznal, že mu „nesedí“ myšlenka členství Zlaté pobřeží ve Společenství, nicméně doporučil jeho vstup.⁴⁹

---

⁴⁷ Vikomt Swinton byl ministrem pro Commonwealth v letech 1952-1955.

⁴⁸ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.134.

⁴⁹ Tamtéž str.135-136.

Zároveň se ale také stále obával reakce Jižní Afriky i jiných starších členů. Kanada, Austrálie a Nový Zéland však přistoupení Ghany podpořily. Ghana získala nezávislost 6.března 1957 a stala se členem Commonwealthu.

3.3.3 Malajska

Malajska bylo důležitou strategickou zemí, významným zdrojem nerostných surovin a důležitým členem šterlinkové zóny. Francie se v sousedních státech snažila udržet své kolonie silou a samotné Malajska bylo ve stavu pohotovosti. Bylo tu silné komunistické hnutí, které se snažilo získat nadvládu a kolonie zároveň požadovala nezávislost.

Podle historika J.D.B. Millera bylo výhodné, aby se Malajska stalo členem Commonwealthu. Nezůstala by v izolaci a také by to uklidnilo britské investory v této oblasti.⁵⁰ Komunisté byli tedy hlavním důvodem, proč se Británie snažila tuto svou kolonii udržet v Commonwealthu.

Malajska přistoupilo ke Commonwealthu 31.8.1957, v den získání své nezávislosti. Bylo to také poprvé, kdy nějaká země neprošla postupnou fází dominia a získala rovnou nezávislost.⁵¹

3.4 Středoafriická federace, Kypr a Egypt

První návrhy na vznik federací se sice objevily už na konci Attleeho vlády, ale po volbách v roce 1951 je za své vzali konzervativci a začali tyto plány realizovat. Návrhy byly tři, vznik středoafriické a východoafriické federace⁵² a v Karibiku na vznik Západoindické federace.⁵³

V Africe vznikl pouze experiment v podobě Středoafriické federace, spojení Severní a Jižní Rhodésie s Njaskem. Cílem vzniku tohoto útvaru bylo sjednotit a posílit bílou menšinu v těchto státech, aby mohla vládnout černošskému obyvatelstvu⁵⁴ a zabránit Jižní Africe v uplatňování svého vlivu na

---

⁵⁰ Miller, J.D.B.: *The Commonwealth in the World*, 1958, str.226.

⁵¹ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.328.

⁵² Východoafriická federace nikdy nevznikla, členy měly být Tanganika, Zanzibar, Keňa a Uganda. Více viz: Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.293-294.

⁵³ Západoindická federace existovala v letech 1958-1962. Členy byly Barbados, Trinidad a Tobago, Jamaika, Kajmanské ostrovy, Dominca, Grenada, ostrov Sv.Christopher Nevis-Anguilla, Svaté Lucie, Svatého Vincenta a Grenadiny.

⁵⁴ Na přelomu 40. a 50.let se čísla počtu obyvatel pohybovala:

Jižní Rhodésie 2 400 000 obyvatel, z toho 178 000 Evropanů

Severní Rhodésie 2 183 000 obyvatel, z toho 66 000 Evropanů

Jižní Rhodésii.⁵⁵ V posledních letech se do Jižní i Severní Rhodésie masově přistěhovali lidé především z Jižní Afriky a Velké Británie. Proto byly podmínky pro úspěch považovány za nejvíce příhodné.⁵⁶

Středoafriická federace vznikla v srpnu roku 1953.⁵⁷ Oliver Lyttleton, ministr kolonií⁵⁸, to komentoval slovy: „*Toto je bod obratu v historii Afriky. Pokud budeme takto dále postupovat, věřím, že vyřešíme otázku partnerství mezi rasami.*“⁵⁹

V roce 1954 začala Velká Británie prosazovat doktrínu soužití více ras jako koloniální verzi partnerství propagované sirem Royem Welenskym, premiérem Středoafriické federace.⁶⁰ Na dalších pět let do roku 1959 se tato doktrína stala hlavním přístupem britské koloniální politiky ve střední a východní Africe. Největším zastáncem doktríny byl nový ministr kolonií Alan Lennox-Boyd.⁶¹ Tato politika umožňovala vzdělaným Afričanům účast na vládě a volební právo a byla uplatňována především v Keňi v reakci na dlouhotrvající povstání Mau Mau.⁶² V roce 1957 zde podle této doktríny proběhly první volby a vzniklo smíšené shromáždění.⁶³

Naproti tomu Kypr byl jednou z kolonií, které se dožadovaly nezávislosti a u které se tato otázka nikdy nepředpokládala. Churchillova vláda se snažila tomuto vývoji předejít, neboť po ztrátě vlivu v Egyptě měl tento ostrov veliký strategický význam. Přes silné veřejné mínění nakloněné kyperskému boji za nezávislost byl představitel kyperských bojovníků Makarios poslán do vězení na východoafriické Seychely a britská vláda vojensky potlačila teroristickou organizaci EOKA, která přepadala britské vojenské základny.⁶⁴

Njasko 2 596 000 obyvatel z toho 6 800 Evropanů

zdroj: Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.287

⁵⁵ Heinlein, F.: *British Governemnt Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.120.

⁵⁶ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.287 .

⁵⁷ Více o Středoafriické federaci viz např.: Miller, J.D.B.: *The Commonwealth in the World*, 1958, str.205-210.

⁵⁸ Lyttleton byl ministrem kolonií v letech 1951-1954.

⁵⁹ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.295.

⁶⁰ Tamtéž str.309.

⁶¹ Lennox-Boyd nastoupil do čela ministerstva kolonií po Lyttletonovi v roce 1954 do roku 1959.

⁶² Více k povstání Mau Mau viz např.: Plechanovová, B., Fidler, J.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*, 1997, str.180-181.

⁶³ 14 volených Evropanů, 14 volených Afričanů, 6 volených Asiatů, 2 volení Arabové, 12 „speciálně volených členů“ a 44 oficiálních a nominovaných členů. Zdroj: Cross, C. *The Fall od the British Empire 1918-1968*, 1968, str.303.

⁶⁴ Více o Kyperské krizi viz Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.310-315.

Velká Británie měla ještě v první polovině padesátých let vojenské závazky ve Spolkové republice Německo. Bylo potřeba předejít dalšímu šíření komunismu v koloniích a ochránit britské zájmy. To potřebovalo britské jednotky. Bylo potřeba ušetřit. Také to byl jeden důvod, proč došlo ke stažení britských sil z Egypta smlouvou z roku 1954. Podle této smlouvy měli Britové právo se do Egypta vrátit v případě ohrožení suezského kanálu vnější mocností. S touto smlouvou, resp. se stažením britských vojsk Churchill nesouhlasil. Zastával názor, že je místo toho potřeba Egyptu „*ušetřit pořádný vojenský žďuchanec*“.⁶⁵ Jako alternativu dokonce navrhoval vznik anglo-americko-egyptského kondominia v Suezském průplavu. Tento návrh však odmítli jak Egypťané, tak americký prezident Dwight Eisenhower. Churchill byl toho názoru, že ponechání kontroly Suezmu na Egyptě byl další stupeň v politice ničení, které „*začalo v Indii a skončilo v Abadanu*“.⁶⁶

Smlouva měla zajistit britské ekonomické zájmy a zároveň zabránit otevřené válce s Egyptem. Jak se mýlila bylo vidět hned o dva roky později během Suezské krize.

Důsledkem smlouvy s Egyptem a vyhrocené situace na Kypru bylo také vytvoření Bagdádského paktu, strategické organizace, složené ze zemí Blízkého Východu a Velké Británie.⁶⁷

3.5 Zhodnocení

Commonwealth byl na přelomu čtyřicátých a padesátých let čerstvě přeměněnou společností a na britskou vládu se „valily“ další státy se žádostí o nezávislost. Winston Churchill odmítal jakékoliv uvolňování svazků s koloniemi, někteří historikové, například Norman Rose tvrdí, že už díky svému stáří a při vzpomínce na úspěšná válečná léta nebyl schopen vnímat realitu a stále se choval, jakoby řídil válečný kabinet.⁶⁸ Naštěstí neměl jeho hlas už takovou váhu, například smlouvu s Egyptem prosadil Anthony Eden proti jeho přání. Někteří členové vlády si uvědomovali, že je potřeba s koloniemi

---

⁶⁵ Rose, N.: *Churchill – Nepoddajný život*, 1995, str.319.

⁶⁶ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.93.

Abadán – perská krize v roce 1951, iránská vláda znárodnila anglo-iránskou ropnou společnost v Abadanu. Více ke krizi viz např.: Ponting, C.: *Churchill*, 1997, str. 695-696.

⁶⁷ Více o Bagdádsském paktu viz např.: Luňák, P.: *Západ. Spojené státy a Evropa ve studené válce*, 1997, str.150.

⁶⁸ Rose, N.: *Churchill – Nepoddajný život*, 1995, str.316.

hovořit o jejich budoucnosti a umožnit jim osamostatnění, neboť se všeobecně obávali jejich možného přechodu do sféry Sovětského vlivu. K tomu pomáhal Commonwealth, který umožňoval při zisku nezávislosti zůstat pod vlivem Velké Británie.

Myslím, že Frank Heinlein správně píše, že postup k nezávislosti už nemohl být zastaven, pouze zpomalen.⁶⁹

Winston Churchill také dával přednost spíše „starým“ dominiím. V listopadu 1952 poté, co se začalo jednat o nezávislosti Zlatého pobřeží, napsal telegram ministerskému předsedovi Jižní Afriky Hendriku Verwoerdovi, kde doufal, že Verwoerd chápe, „že rozhodnutí ohledně této kolonie jsou pouze důsledkem toho, co se uskutečnilo ještě předtím, než jsem se stal zodpovědným za všechny události.“⁷⁰

---

⁶⁹ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.101.

⁷⁰ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1951-1957, Series A, Svazek 2, ed.Golsworthy D., 1994, str.46.

4. Eden a jeho vláda 1955-1957

4.1 Obecná charakteristika

V roce 1955 byl Churchill konečně přinucen svým okolím k rezignaci na křeslo ministerského předsedy a novým premiérem byl jmenován Sir Anthony Eden. Eden byl považován za Churchillova nástupce už od roku 1945. V každé Churchillově vládě zastával post ministra zahraničí. Po převzetí premiérského postu si nechal své křeslo potvrdit ještě všeobecnými volbami, při kterých konzervativci získali pohodlnou většinu.

Stejně jako jeho předchůdce se Eden věnoval spíše zahraničním otázkám, domácí politice téměř nerozuměl. Byl proti stahování se z britských kolonií, které Velká Británie držela několik set let. A to především v době neexistence světového bezpečnostního systému a kdy Británie čelila silné hrozbě z komunistického světa.⁷¹

V roce 1956 ovšem vydala ministerstva financí, obrany a zahraničí memorandum „Budoucnost Velké Británie v mezinárodních otázkách“. Ve třetím hlavním bodě prohlášení bylo uvedeno, že pouze postradatelná zámořská území mohou být propuštěna, a to jen v uspořádaném sledu. Nejlepší by bylo je předat Spojeným státům a nebo je přeměnit v dominia.⁷² To znamenalo určité uvolnění v koloniální politice.

Udržení mezinárodní hodnoty šterlinku bylo „záležitostí života a smrti“.⁷³ Pokud by se hodnota neudržela, mělo by to za následek pokles životní úrovně a vliv na politickou soudržnost Commonwealthu by mohl být ničivý. Kromě stability šterlinku má Británie hlavní ekonomický zájem na středním Východě a v jihovýchodní Asii.

4.2 Suezská krize

Když v červenci 1956 egyptský prezident Násir znárodnil společnost Suezského průplavu, bylo to považováno za jednu z dalších potupných zkušeností pro Británii. Největšími podílníky v této společnosti byla britská a

---

⁷¹ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002. str.89.

⁷² Tamtéž str.94.

⁷³ Tamtéž str.95.

poté francouzská vláda. Situace byla o to horší, že skrz kanál proudily dvě třetiny britských dodávek ropy.⁷⁴ Ministři Edenovy vlády považovali za důležité vyslat egyptskému vedení jasný signál. Podle Edena by politika appeasementu vedla pouze k další agresi, jak prohlásil: *“..je to naše nejlepší šance jak ukázat, že se vyplatí být našimi přáteli a jak nebezpečné je být nepřítelem Británie.”*⁷⁵

Proto Velká Británie s Francií a Izraelem vytvořili tajné spojení a po několika měsíčním neúspěšném vyjednávání se rozhodli na Egypt zaútočit. Nejdříve 29.10.1956 zaútočil Izrael a poté, co na izraelské jednotky zaútočili egyptští vojáci, se do konfliktu, po nepřijetí anglo-francouzského ultimáta, vložily 5.11.1956, britské a francouzské jednotky a obsadily pásmo Suezského průplavu. Angličané se obhajovali, že pouze plní smlouvu z roku 1954. Po několika dnech však, na nátlak Spojených států a hrozbě Sovětského svazu, museli zastavit boje. Nakonec v březnu 1957 Britové a Francouzi své jednotky z Egyptského území stáhli.⁷⁶

Tato krize měla závažné ekonomické důsledky, Harold Macmillan oznámil, že ztráty už na konci listopadu 1956 by mohly dosáhnout až 300 miliónů liber a jako důsledek by šterlink mohl přestat být světovou měnou. To je dost paradoxní, když Britové šli do této války s obavou, že znárodnění Společnosti suezského průplavu by ohrozilo devizový kurz šterlinku.⁷⁷

Eden byl nucen v reakci na tuto nezdařenou akci na premiérský post 10.1.1957 rezignovat.

4.3 Reakce Commonwealthu

Hlavní, co se během a po Suezské krizi projevilo, bylo to, že se ukázala slabá solidarita mezi zeměmi Commonwealthu. Do roku 1956 se jednotlivé země Společenství navzájem o svých záležitostech informovaly.

Eden však své rozhodnutí zasáhnout proti Egyptu s vládami Commonwealthu vůbec nekonzultoval. Po této události zůstala některá dominia pasivní, jiná, například Indie, však hlučně protestovala proti této vojenské

---

⁷⁴ Dokument č.54 In: *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1951-1957, ed.Golsworthy D., 1994, str.165.

⁷⁵ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.97.

⁷⁶ Více k Suezské krizi viz např.:Jackson, R.:*Suez-zapomenutá invaze*, Jota, Brno 1997.

⁷⁷ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.98.

operaci, dokonce přemýšlela o opuštění Commonwealthu.⁷⁸ Eden oponoval, že by rád s nimi záležitost konzultoval, že by to věci mnohem usnadnilo⁷⁹, ale že „naši přátelé uvnitř Commonwealthu i vně nemohou být z podstaty věci konzultováni včas. Prostě nemůžete mít rychlou akci a zároveň intenzivní konzultace najednou.“⁸⁰

Dokument britské vlády z 27.července 1957, tedy den po znárodnění společnosti, však ukazuje, jak Eden přemýšlel. Už tehdy se obával, že vlády zemí Commonwealthu by mohly navrhnout předání řešení celé situace Radě bezpečnosti OSN a Eden nechtěl riskovat veto Sovětského svazu.⁸¹

Na stranu Velké Británie se postavila především Austrálie. Kanada ústy ministra zahraničních věcí Lestera Pearsona vyjádřila obavy, že tato samostatná akce vnesla Commonwealth na „pokraj rozpuštění“.⁸² Poté, co věc řešila Organizace společnosti národů, většina členů Commonwealthu hlasovala proti Velké Británii. Pro byla pouze Velká Británie, Austrálie a Nový Zéland. Posledně jmenovaný stát, který byl ze starých dominií vůči Británii nejloajálnější, ale také stáhl svůj křižník H.M.N.Z.S. Royalist ze středomořské flotily, aby se nemusel zúčastnit útoku na Egypt.⁸³

Patrick Gordon Walker se na tomto místě domnívá, že nekonzultace Británie před útokem na Egypt vystavily Commonwealth největšímu tlaku a vypětí v jeho historii. Když se Británie zachovala takto mají národy Commonwealthu právo samy si nezávisle rozhodovat o své zahraniční politice a ozbrojených silách.⁸⁴

4.4 Zhodnocení

Eden v roce 1953, ještě jako ministr zahraničí, zastával flexibilní přístup. Jak tvrdil, Británie by neměla udržovat své pozice metodami devatenáctého století.⁸⁵ Svou roli hrálo určitě i to, že smlouvu s Egyptem z roku 1954 dohodl Eden i přes Churchillovy protesty a byl tehdy obviňován z oslabování Británie

---

⁷⁸ Walker, P.G.: *The Commonwealth*, 1965, str.319.

⁷⁹ Eden, A.: *The Memoirs of A.E., Full Circle*, 1960, str.526.

⁸⁰ Miller, J.D.B.: *The Commonwealth in the World*, 1958, str.67.

⁸¹ Dokument č.54 In: *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1951-1957, ed.Golsworthy D., 1994, str.167.

⁸² Walker, P.G.: *The Commonwealth*, 1965, str.321.

⁸³ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.324.

⁸⁴ Walker, P.G.: *The Commonwealth*, 1965, 320-321.

⁸⁵ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.92.

na mezinárodní scéně. Byl kritizován malou, ale hlučnou skupinou konzervativních poslanců, kteří ho obvinili z politiky appeasementu. Této výtce chtěl Eden při Suezské krizi pravděpodobně uniknout.

Porážka Británie v tomto konfliktu s poprvé navenek nejednotným Společenstvím národů zapříčinila to, že pokud se o Velké Británii ještě dosud někdy mluvilo jako o světové velmoci, po této krizi podobné hlasy už utichly.

5. Commonwealth a Evropské hospodářské společenství

Winston Churchill pronesl už v září 1946 na univerzitě v Curychu jeden ze svých nejslavnějších projevů, kde navrhoval vznik Spojených států evropských, založených na spolupráci bývalých rivalů Francie a Německa. Británie by se však tohoto spojení nezúčastnila. Stála by na straně Commonwealthu a spolu se Spojenými státy americkými by tyto tři světové mocnosti byly zárukou rozkvětu tehdejšího světa.⁸⁶

Británie měla pocit, že její místo není v Evropě, ale v širším světě, především v Commonwealthu. Pouze z ministerstva zahraničí zaznívaly hlasy volající pro bližší spolupráci s Evropou. Globální pozice Velké Británie závisela na třech vzájemně protnutých kruzích. Ty představovaly Evropu, Spojené státy americké a Commonwealth. Velká Británie se nachází uprostřed. Pohyb blíže Evropě by znamenal narušení britského postavení u ostatních dvou. Británie se necítila být evropskou zemí. Jak podtrhl Churchill, z historických, kulturních a geografických důvodů Británie nemůže být integrální součástí Evropy. Pokud by se západní Evropa rozhodla pro federativní uspořádání, Británie se toho může zúčastnit pouze jako spojenec. Pokud by tomu bylo jinak, došlo by k roztržení impéria. Vazby se zeměmi Commonwealthu by se oslabily a dominia by se obrátila ke Spojeným státům nebo Sovětskému svazu a Velká Británie by se orientovala na Evropu, což by podle Churchilla znamenalo konec Velké Británie jako světové velmoci.

V roce 1955 byly v italské Messině zahájeny rozhovory o vzniku Evropského hospodářského společenství. Británie nebyla ochotna se rozhovorů účastnit. Převažoval názor, že pokud by se k tomuto projektu připojila, nejenže by to oslabilo vazby s Commonwealthem a Spojenými státy, ale také by to Británii vystavilo nebezpečí vytvoření konkurence v textilním, chemickém a pravděpodobně i strojírenském průmyslu. Ostatní země Commonwealthu by pravděpodobně nebyly proti bližší spolupráci Británie a Evropy, ale nejspíše by využily příležitosti vyjednat si nové imperiální preference. V tuto dobu byly

---

⁸⁶ Churchillův proslav v Curychu viz např.: <http://www.euro-know.org/speeches/paperchurchill.html>.

přesvědčeny, že zvýhodňují Velkou Británii.⁸⁷

Někteří britští ministři jako Richard Butler, ministr financí⁸⁸, nebo dokonce premiér Anthony Eden byli přesvědčeni, že tento projekt nemůže uspět. Když v roce 1957 šestka uspěla a bylo založeno Evropské hospodářské společenství(dále EHS), začala se Británie obávat, aby nebyla novým klubem opomíjena. Ministr financí Harold Macmillan a Peter Thorneycroft, ministr obchodu, vypracovali takzvaný plán G. Ten byl navržen tak, aby se vývoj v Evropě obrátil ve prospěch Velké Británie a Commonwealthu a vedl k nové éře britské síly a moci.

Plán G navrhoval vznik zóny volného obchodu, který by poskytl trh pro produkty Commonwealthu, které nebyl schopen britský trh absorbovat. Proti tomuto plánu stáli např. Lord Home, ministr pro Commonwealth⁸⁹, Lord Salisbury nebo Lennox-Boyd. Pokud Británie přijme vedení jiné asociace národů, vazby mezi metropolí a dominií se oslabí. Vzrůstající podíl britského obchodu s Evropou by měl za důsledek větší svázanost Británie se zájmy kontinentu. Britský status velmoci závisel na schopnosti a míře efektivního a přijatelného vedení Commonwealthu, ne na ekonomických smlouvách s kontinentálními mocnostmi. A plán G toto riskuje. Z pohledu těchto tří politiků kontinent nemohl dosáhnout pozice srovnatelné se starou říší.⁹⁰ Ostatní ministři ale souhlasili s Macmillanem, že je potřeba změnit britský přístup ke kontinentu. Plán G byl představen v Dolní Sněmovně v listopadu 1956 a publikován v lednu 1957. Začalo vyjednávání, které ale bylo ukončeno, když v prosinci 1958 nový francouzský prezident Charles de Gaulle odmítl spolupráci mezi státy Římské smlouvy a mezi navrhovanou zónou volného obchodu. V důsledku toho začala Británie jednat se státy mimo EHS a k 1.1.1960 vzniklo Evropské sdružení volného obchodu.⁹¹

Souběžně s plánem G existovaly alternativní návrhy, jak postupovat, aby Británie nemusela volit mezi Evropou a Commonwealthem. Například Anthony Nutting z ministerstva zahraničí navrhoval přijetí Evropy do Commonwealthu. Tato nerealistická idea byla mnoha politiky samozřejmě odmítnuta. V říjnu

---

⁸⁷ Heinlein, F.: *British government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.139.

⁸⁸ Butler byl ministrem financí v Churchillově vládě v letech 1951-1955.

⁸⁹ Lord Douglas-Home zastával funkci ministra pro Commonwealth v letech 1955-1960.

⁹⁰ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.140-141.

⁹¹ ESVO, členy Velká Británie, Švýcarsko, Norsko, Švédsko, Dánsko, Rakousko a Portugalsko, více viz např.: Plechanovová, B., Fidler, J.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*, 1997, str.119-120.

1956 francouzský premiér Guy Mollet navrhl, že Francie by se mohla stát členem Commonwealthu, například skrz společné občanství.⁹² Toto bylo ale v Londýně odmítnuto s poukazem na to, že unie s Francií by vedla k negativní odezvě v anglo-americké spolupráci v obraně, tajných službách a atomových záležitostech. Kromě toho by přijetí Francie také oslabilo vazby mezi členy Commonwealthu. Bylo zdůrazněno, že existence Commonwealthu čerpá z dlouhého historického sdružení mezi Velkou Británií a ostatními členy a všichni byly nějaký čas součástí britského impéria.

---

⁹² Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.143.

6. Macmillan a jeho vláda 1957-1963

6.1 Obecná charakteristika

Po odstoupení Anthony Edena z čela vlády v lednu 1957 se novým ministerským předsedou stal další konzervativní politik, Harold Macmillan. Ministerstvo kolonií v této době spravovalo celkem 45 kolonií.⁹³ Oproti svým předchůdcům v premiérském křesle zastával Macmillan funkci ministra zahraničních věcí pouze necelý rok v roce 1955 a během své politické kariéry se orientoval spíše na vnitřní politiku. V Churchillově vládě zastával post ministra obrany a poté i v Edenově vládě zastával post ministra financí.⁹⁴ V říjnu 1956 například odmítl návrh ministerstva kolonií vyplácet jeden milion liber ročně dotace Zlatému pobřeží.⁹⁵

Jako finanční odborník, Macmillan věřil, že stabilní měna dokáže vyřešit problémy země⁹⁶, proto byl silným zastáncem stability šterlinku. Báł se, že znehodnocení měny by zničilo mezinárodní šterlinkovou pozici. Ještě jako ministr financí varoval, že Británie nemá finanční prostředky na udržení všech svých pozic ve světě. Pokud by ale šterlink přestal být mezinárodní měnou, nejvíce by trpěly nerozvinuté země a otevřelo by jim to cestu do sovětského tábora.⁹⁷ Šterlink byl brán jako sjednocující prvek proti Sovětskému svazu. Afrika se stále více stávala pro Sovětský svaz zajímavým teritoriem pro šíření komunismu. Také antikolonialismus vzrostl ve světové hnutí. Na změnu zároveň tlačila Organizace společnosti národů.

Na jedné straně bylo doporučováno se z některých malých kolonií stáhnout, ale na druhé straně se šířila obava, že by to vytvořilo precedent pro ostatní kolonie, což by vedlo k jejich nestabilitě.⁹⁸

Harold Macmillan viděl dvě hlavní události, které ovlivnily poválečný svět. Jednou byl boj proti komunistické hrozbě, druhou byla vlna nacionalismu

---

⁹³ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.325.

⁹⁴ Ministrem financí byl v letech 1955-1957.

⁹⁵ Ovendale, R. In: *The Historical Journal*, 1995, str.459.

⁹⁶ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.160.

⁹⁷ Tamtéž, str.197.

⁹⁸ Tamtéž, str.168.

v koloniích. V červenci 1957 hovořil o této vlně proudící z Asie do Afriky.⁹⁹ Stále převládal názor o potřebě impéria k udržení britské mezinárodní pozice.

Pokud by ostatní země Commonwealthu usoudily, že Británie už není dostatečně silný a prestižní partner, mohly by se obrátit ke Spojeným státům nebo, hůře, k Sovětskému svazu. Situace Velké Británie připomíná začarovaný kruh. Ekonomika byla závislá na stabilitě a důvěře ve šterlink, který závisel na schopnosti Británie stále se prezentovat jako světová velmoc. K tomu ale bylo potřeba čím dál více peněz, což zpětně ohrožovalo britskou ekonomiku.

Ještě v červenci 1956 Macmillan zveřejnil svůj plán, že do roku 1962 budou celkové vojenské síly sníženy o 315 tisíc britských mužů, z tehdejších 690 tisíc. Výdaje na obranu se sníží z 10 % HDP na 7 % HDP¹⁰⁰, což znamenalo ušetřit ročně 35 milionů liber.¹⁰¹ V roce 1957 končila zahraniční pomoc od Spojených států amerických a bylo úkolem Macmillanovy vlády, aby v rámci udržení platební bilance našla chybějících 400 milionů liber.¹⁰²

Macmillanova politika se zaměřovala především na znovuvybudování úzkého vztahu se Spojenými státy. Zároveň se snažil vyřešit vztah Británie s Evropou. Posilující vztah ke Spojeným státům byl velice kritizován, například Sir Gladwyn Jebb, velvyslanec Velké Británie ve Francii, prohlašoval, že se Británie stává „49. členem Spojených států“.¹⁰³ V říjnu 1958 Macmillan oznámil, že Británie se Spojenými státy uzavřela deklaraci o vzájemné závislosti a podpoře. V reakci na tuto zprávu vyjádřil ministr kolonií Lord Home své znepokojení, aby tento „nový“ vztah neohrozil Commonwealth s jeho neutrálními státy.¹⁰⁴

Během první poloviny prvního funkčního období Macmillan musel řešit také otázku, co s koloniemi. Když nastoupil do funkce, chtěl vědět o každé kolonii její přínosy a její ztráty pro Británii.¹⁰⁵

---

⁹⁹ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed. Hyam, R., Louis, R., 1995, str. 27.

¹⁰⁰ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str. 163.

¹⁰¹ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed. Hyam, R., Louis, R., 1995, str. 42.

¹⁰² Ovendale, R. In: *The Historical Journal*, 1995, str. 458.

¹⁰³ Tamtéž str. 458, Spojené státy americké tvořilo v roce 1957 48 států. V roce 1959 je na dnešní počet doplnily Aljaška a Havaj.

¹⁰⁴ Tamtéž str. 462.

¹⁰⁵ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed. Hyam, R., Louis, R., 1995, str. 34.

Z diskuse ministerstev kolonií, financí a pro Commonwealth vyplynulo, že kolonie už nebyly vojenským a ekonomickým přínosem, ale na mezinárodní scéně už byly spíše zátěží, především finanční. Čím dál více politiků zastávalo názor, že Británie by nezávislostí některých kolonií více získala než ztratila.¹⁰⁶

6.2 Commonwealth a Velká Británie během 1957-1960

Během 50. let výrazně poklesl obchod Velké Británie se zeměmi Commonwealthu. V roce 1950 tvořil vývoz z Británie do těchto zemí 47,7%, v roce 1960 už pouze 40,2%. V opačném směru byl dovoz ze Společenství 41,9%, v roce 1960 dovoz klesl na 34,6%.¹⁰⁷ Hlavním obchodním partnerem Velké Británie byla kontinentální Evropa. Spojené státy americké byly na první příčce v dovozu do Velké Británie.

V těchto letech také přistoupili noví členové. Ghana jako devátý a Malajsko jako desátý člen Společenství. Ghana dělala britským politikům největší starosti. Kwame Nkrumah posiloval v ostatních afrických zemích jejich nacionalismus a zároveň kritizoval Británii jako koloniální velmoc. Podporoval panafrické hnutí, dokonce v Akkře v roce 1958 uspořádal První konferenci nezávislých afrických států.¹⁰⁸

V roce 1957 se stále předpokládalo, že pouze tři země dosáhnou do roku 1970 nezávislosti – Nigérie, Středoafrická a Západoindická federace. Teprve poté mohou jiná teritoria, pokud budou dostatečně „zralá“, dosáhnout nezávislosti. Bylo to dokonce domyšleno do takových podrobností, že například mítinky premiérů zemí Společenství se poté mohou konat na regionálním nebo skupinovém základě.

Macmillana zároveň ovlivnila situace ve francouzských koloniích a především v Alžírsku, kde se vyhroutil do stavu občanské války. V září 1958 se generál de Gaulle obrátil na Macmillana s tím, že oba státy se musí společně domluvit, zda v Africe zůstanou nebo zda ji opustí. Historik Ronald Hyam zdůrazňuje, že de Gaulle měl na Macmillana v těchto otázkách velký vliv.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.173.

¹⁰⁷ Tamtéž str.202.

¹⁰⁸ Pečenka, M. a kol.: *Encyklopedie Moderní historie*, 1999, heslo Panafrikanismus, str.359.

¹⁰⁹ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str.46.

6.3 Malá teritoria v Commonwealthu?

Macmillanova politika je také charakteristická zadáváním spousty studií a zpráv na řešení koloniální otázky.¹¹⁰ V červnu 1957 přednesl vikomt Kilmuir, Lord kancléř¹¹¹, kabinetu svou zprávu. V ní považoval možnosti nezávislosti některých kolonií sice za reálné, ale zároveň zdůrazňoval negativní vliv na britskou ekonomiku a její zájmy. Přestože by nezávislost vedla k určitým úsporám, nedoporučoval ji.¹¹²

Ministerstvo pro Commonwealth se stavělo proti tomu, aby byla malá teritoria po udělení nezávislosti přijata do Commonwealthu s tím, že by to zeslabilo mezinárodní pozici Commonwealthu. Obavy byly především z Jamaiky a Jižní Rhodesie. Jejich žádost a případné členství by rozvrátilo Západoindickou a Středoafriickou federaci.

Také někteří ostatní politici jako Alan Lennox-Boyd byli přesvědčeni o tom, že malá teritoria musí zůstat kontrolována Británií. Pro jiné ministry bylo naopak držení těchto malých teritorií příliš rizikovým závazkem. Opět začalo hledání nějakého vhodného statusu, který by uspokojil všechny strany, jak malá teritoria, tak Velkou Británii a ostatní členy Commonwealthu. Ministerstvo kolonií navrhlo status „stát Commonwealthu“. Kolonie by měla vnitřní samosprávu, ale zahraniční politika by byla uplatňována skrz Velkou Británii, měla by zajišťenu ochranu jak vojenskou, tak ekonomickou. Zároveň by se mohla účastnit některých aktivit Commonwealthu, ale neúčastnila by se mítinků ministerských předsedů zemí Commonwealthu. Tento návrh však neprošel s tím, že to pro malá teritoria není přijatelné.

Norman Brook, předseda oficiální komise pro koloniální politiku, si tvrdě stál za svým názorem malá teritoria do Společenství nepřijímat, aby nedošlo k „rozmělnění“ a oslabení Commonwealthu.¹¹³ 6.zář 1957 ve své zprávě nastínil vyhlídky některých kolonií na nezávislost. Nigérie v roce 1960, 1961 nebo někdy později, Středoafriická federace po roce 1960. Uganda by mohla požádat o samosprávu v roce 1961 a nezávislost by mohla získat v roce 1967. Stejně tak Sierra Leone. V dalších deseti letech by samosprávy mohly dosáhnout Keňa,

---

¹¹⁰ Například Kilmuurova zpráva z roku 1957, nebo zpráva „Pozice Velké Británie ve světě“ z roku 1958, v roce 1959 např. „Zpráva o budoucí politice Velké Británie“ a mnoho dalších dílčích zpráv.

¹¹¹ Hrabě Kilmuir byl v čele Sněmovny Lordů v letech 1954-1962.

¹¹² Ovendale, R. In: *The Historical Journal*, 1995, str.460.

¹¹³ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.198-199.

Tanganika, Zanzibar, Gambie, Somálský protektorát a Mauricius. Zpráva zároveň upozornila na to, že britská přítomnost je v mnoha teritoriích jediným sjednocujícím prvkem mezi různými rasami a kmeny.¹¹⁴

3.6.1 Kypr

Debatu o malých teritoriích vyvolala otázka Kypru a jeho případné přistoupení ke Commonwealthu. Jak bylo v jedné z předchozích kapitol naznačeno, boj za nezávislost Kypru byl jedním z cílů kyperského boje. Vláda se zabývala otázkou udělení nezávislosti tomuto území a jeho případným vstupem do Commonwealthu.

Na konci 50.let převažoval názor, že jeho vstupem do tohoto „klubu“ by byla elegantně vyřešena otázka stažení vojenských sil z ostrova a zároveň by Kypr byl udržen v západním světě. Což ovšem automaticky neznamenalo, že Kypr získá plné členství. Macmillan a ostatní představitelé se snažili najít nějakou formu přidružení. Pracovní skupina ministerstva kolonií, ministerstva pro Commonwealth a ministerstva zahraničí navrhovala, aby tato malá teritoria¹¹⁵ rozšířila své vztahy ze vztahu pouze s Velkou Británií exkluzivně na celý Commonwealth. Vztahy s ostatními zeměmi světa by dále probíhaly přes Velkou Británii. Tento návrh ale nebyl dostačující a Makarios trval buď na plném členství nebo na žádném členství.

Zároveň si britští představitelé ale stále pohrávali s myšlenkou dvoupásmového Commonwealthu. Menší země by byly na okraji, větší a důležitější by měly větší práva a výhody.

Podle ministerstva kolonií, by přijetí Kypru ukázalo Velkou Británii a Commonwealth jako stále se rozvíjející a vyvíjející instituci. Tento názor měl podporu i ostatních ministrů. Butler považoval přistoupení Kypru za prvořadé. Selwyn Lloyd byl toho názoru, že neexistuje jiná varianta než plné členství Kypru.

Na druhou stranu existoval názor, že přijetí Kypru bude vést nevyhnutelně k přijetí dalších malých území do Společenství a vznikne malá

---

¹¹⁴ Owendale, R. In: *The Historical Journal*, 1995, str.461-462.

¹¹⁵ Například Malta nebo Singapur.

Organizace společnosti národů. Mítinky předsedů vlád zemí Commonwealthu by ztratily svou neformálnost a intimitu.¹¹⁶

Nakonec převážil všeobecný názor, že je lepší mít Kypr v Commonwealthu než mimo něj. 27. dubna 1960 byl Kypr přijat do Společenství národů.

6.4 Afrika: Následujících deset let

V říjnu 1958 se Velká Británie a Spojené státy americké prostřednictvím svých zástupců dohodly, že společně prodiskutují budoucnost Afriky. Británie měla přizvat i Francii, Belgii a Portugalsko. Vznikl dokument „Afrika: následujících deset let“, který byl prezentován v červnu roku 1959.

Tento dokument vyzdvihoval politické cíle nad ekonomické a strategické. Za cíl bylo vytyčeno zůstat v koloniích do té doby, dokud nevyroste vzdělaná střední vrstva a podpořit uskutečňování reform, např. pozemkovou reformu.¹¹⁷ Zároveň poukazoval na Ghanu jako iniciátora panafricanismu, který nastartoval nacionalismus v mnoha afrických státech. Ministerstvo pro Commonwealth tuto zprávu přivítalo a podpořilo navrhovanou politiku postupných změn. Zároveň ale chtělo pomoci s urychlením vzdělávání a dosazováním afrických obyvatel do vládních administrativ.¹¹⁸ To podle Ritchieho Ovendala¹¹⁹ byl jeden z rozhodujících faktorů na konečnou dekolonizační politiku Velké Británie.

V listopadu 1959 diskutoval Macmillan tento dokument s americkými a francouzskými protějšky. Američanům se dokument zdál dobrý, ale málo specifický.¹²⁰ Francouzům se jevil také dobrý, ale příliš optimistický, zejména vzhledem k událostem, které se děly v belgickém Kongu.¹²¹ Macmillan sám tuto zprávu podporoval, ale o půl roku později si vyžádal novou, která nakonec nevznikla.

Při vzniku tohoto dokumentu se odehrály také dvě události, které podle většiny autorů měly výrazný vliv na změnu v koloniální politice Velké Británie.

---

¹¹⁶ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.207-208.

¹¹⁷ Tamtéž str.192.

¹¹⁸ Ovendale, R. In: *The Historical Journal*, 1995, str.464-465.

¹¹⁹ Ritchie Ovendale je bývalý profesor mezinárodní politiky na University of Wales v Británii.

¹²⁰ Ovendale, R. In: *The Historical Journal*, 1995, str.475.

¹²¹ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str.37, více o konžské krizi viz např.: Nálevka, V.: *Čas soumraku*, 2004, str.146-151.

Obě se odehrály 3.března 1959. První byla zpráva o tom, že v Keňi bylo ve vězení během jediného dne ubito k smrti jedenáct příslušníků hnutí Mau Mau. To přineslo rozkol mezi britské politiky skrz celé politické spektrum. Druhou událostí bylo vyhlášení stavu pohotovosti ve Středoafričské federaci po vypuknutí nepokojů.¹²² K vyřešení byla ustavena tzv. Devlinova komise, která konstatovala, že v Africe neexistuje žádná podpora pro další pokračování Středoafričské federace.¹²³

6.5 Africká cesta

Na počátku listopadu 1959, po vítězství konzervativní strany ve všeobecných volbách, se Macmillan rozhodl, že navštíví některá bývalá teritoria a členy Commonwealthu v Africe a informuje se o situaci osobně. Afriku považoval za největší problém s tím, že musí být vyvinuta snaha, aby „*Afrika byla vyzdvižena na národní úroveň*“.¹²⁴

Svou cestu započal 6.ledna a strávil v Africe plných šest týdnů.¹²⁵ Byl prvním ministerským předsedou, který černý kontinent během své funkce navštívil. Na své cestě navštívil Ghanu, Nigérii, Středoafričskou federaci a zakončil ji v Jižní Africe. Zde 3.února 1960 přednesl před jihoafrickým parlamentem v Kapském městě řeč, která je považována za největší řeč v historii britského impéria. V ní poukázal na vývoj nacionálních hnutí v Asii především od konce druhé světové války. „*Dnes se to samé děje v Africe [...] Vítr změn vane tímto kontinentem a ať se nám to líbí nebo ne, tento vzrůst nacionalismu je skutečností. My ho musíme jako skutečnost akceptovat...*“.¹²⁶

Tuto slavnou větu pronesl již dříve při projevu v Akkře, ale až nyní získala světový ohlas. Byla všeobecně vysvětlována jako rezignace britského kolonialismu v Africe a po celém světě a odstartovala proces masové dekolonizace zbytku britského impéria. Odborníci i politici předpokládali nárůst počtu členských států Commonwealthu, především malých teritorií.

---

¹²² Více viz např.: Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.338-341.

¹²³ Heinlein, F.: *British Government Policy and the Decolonization 1945-1963*, 2002, str.194.

¹²⁴ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str.38.

¹²⁵ Přesně od 6.ledna do 5.února.

¹²⁶ Dokument č.32 In: *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str.169, Autorem této řeči je podle Ronalda Hyama J.H: Robertson, viz Hyam str. 40.

V projevu Macmillan také vyzýval členy Commonwealthu, aby se zamysleli nad pomocí těmto novým státům a podpořili ta jejich rozhodnutí pro Commonwealth a pro západní „svobodný svět“.¹²⁷

Zároveň Macmillan poprvé naráží na politiku apartheidu¹²⁸, uplatňovanou v Jižní Africe a vyzdvihuje rozdíly mezi britskou a jihoafrickou politikou.¹²⁹

6.6 Reakce Commonwealthu na „Vítr změn“

6.6.1 Jižní Afrika

Změna v britské zahraniční politice měla velký vliv na Jižní Afriku. Ta nikdy nesouhlasila s uvolňováním koloniálních pout, především kvůli uplatňované politice apartheidu. Verwoerd, ministerský předseda Jižní Afriky, si ve své odpovědi na Macmillanův projev neodpustil vyzdvihnout zásluhu bílých na rozvoji černošské populace v Africe.¹³⁰ Na setkání ministerských předsedů zemí Commonwealthu v březnu 1960 sondoval jihoafrický ministr zahraničí Eric Louw, jak by byla jeho země ve Společenství přijata, pokud by se rozhodla stát republikou. Macmillan varoval před hrozícím nebezpečím pro Commonwealth a jeho rozbitím. Ministerstvo pro Commonwealth se přiklánělo k tomu, aby Jižní Afrika zůstala, nicméně doporučovalo vzít v potaz většinové mínění zemí Společenství.

Bílá jihoafrická menšina v květnu 1961 v referendu odhlasovala přeměnu na Jihoafrickou republiku. Podle pravidel musela jako republika znovu požádat o členství v Commonwealthu. Hendrik Verwoerd si přál zachování své země ve Společenství, především kvůli zachování mezinárodních kontaktů. Macmillanova vláda jihoafrickou žádost podpořila. Na druhé straně však Malajska, Nigérie, Ghana, ale i Kanada, povzbuzeni Macmillanovým projevem v Kapském Městě, byly proti členství nové republiky, především kvůli politice apartheidu. V této situaci Verwoerd raději žádost své země ještě během jednání

---

¹²⁷ Tamtéž str.170.

¹²⁸ Apartheid – rasistická a separatistická politika, bílí a černí obyvatelé žili odděleně. V Jižní Africe/Jihoafrické republice byl oficiální politikou v letech 1945-1990.

¹²⁹ Dokument č.32 In: *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str.171.

¹³⁰ Odpověď lze nalézt na: http://africanhistory.about.com/od/eraindependence/p/wind_of_change3.htm

konference v březnu 1961 stáhl, aby nebyl oficiálně odmítnut¹³¹, a Jihoafrická republika tak zůstala mimo Commonwealth.¹³²

Potvrdily se tak předpovědi ministerstva kolonií z roku 1959, které předpokládalo, že se Jižní Afrika do roku 1964 stane republikou.

6.6.2 Dekolonizace a Commonwealth v 60.letech

V dubnu 1960 Macmillan navrhl, aby vznikla skupina úředníků v čele s Normanem Brookem, která by znovu projednala otázku rozšířeného Commonwealthu s malými členy. V červenci tato skupina konstatovala, že by se během příštích deseti let mohl zvednout počet členů ze současných jedenácti minimálně na dvacet čtyři. Podle nich je tento počet ve Společenství neudržitelný, ale zároveň není jiná možnost než udělit plné členství každé zemi. V dubnu 1962 tzv. Chadwickova zpráva opravila svůj odhad na počet členů Commonwealthu do roku 1970 až na třicet pět.¹³³

Od roku 1960 se konference ministerských předsedů Commonwealthu již nikdy nekonaly na Downing St. číslo 10, ale v mnohem formálnějším prostředí Lancasterského paláce. Zároveň ztratily svou rodinnou atmosféru.

Do roku 1970 se stalo dalších dvacet jedna států členy Společenství a od roku 1970 dodnes dalších dvacet pět států.¹³⁴

6.7 Zhodnocení

Macmillan si byl díky svým předchozím politickým angažmá velmi dobře vědom finanční situace Británie. Z toho důvodu nelpěl na udržení kolonií za každou cenu. Zaměřil se především na budování vztahu se Spojenými státy, Američané viděli v komunismu větší problém než v kolonialismu.¹³⁵ Macmillan se také snažil přiblížit nově se sjednocující Evropě a v roce 1960 založil vlastní podobu Evropského hospodářského společenství, Evropské sdružení volného

---

¹³¹ Cross, C.: *The Fall of the British Empire 1918-1968*, 1968, str.346.

¹³² Jihoafrická republika byla do Commonwealthu znovu přijata v roce 1994 po ukončení uplatňování politiky apartheidu.

¹³³ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str.79-80.

¹³⁴ viz příloha č.1.

¹³⁵ *British Documents on the End of Empire*, The Conservative Government 1957-1964, Series A, Svazek 4, ed.Hyam, R., Louis, R., 1995, str. 68.

obchodu. Commonwealth však stále zůstává důležitou spojnicí mezi nezávislými africkými a asijskými státy se Západem.

Macmillan byl výrazně ovlivněn událostmi ve francouzské Africe a postupem generála de Gaulla. Myslím si ale, že nebyl přesvědčen o rychlé dekolonizaci, pouze rezignoval na, v té době už finančně neudržitelné, britské koloniální dědictví. Podle svých pamětí byl původně přesvědčen, že musí uplynout delší interval předtím, než bude možné se z britských kolonií stáhnout. Svůj názor diskutoval s odborníkem, který se celý život pohybuje v koloniální správě. Na Macmillanův dotaz, zda si myslí, že lidé v koloniích jsou připraveni získat nezávislost, odpověděl, že „*samozřejmě nejsou, ale že potlačování národnostních hnutí a zavírání rebelujících lidí nic nevyřeší. Proto je důležité, aby dostali nezávislost ihned*“¹³⁶ a co nejrychleji se naučili jak řídit stát. To byl pro Macmillana silný argument.

---

¹³⁶ Macmillan, H.: *Pointing the Way, 1959-1961*, 1972, str.117.

7. Commonwealth, Velká Británie a Evropa v 60. letech

Na raném počátku 60.let se Velká Británie rozhodla podat si přihlášku do EHS. Ze zemí Commonwealthu se však proti tomu zdvihla vlna kritiky. Macmillan se snažil uklidnit situaci prohlášením, že členství Velké Británie v EHS bude znamenat „*zdroj nové síly, nejen pro naši zemi, ale pro celý Commonwealth.*“¹³⁷ Hlásal, že Británie patří do Evropy a vždy tomu tak bylo. V čele odporu Commonwealthu stáli kanadský a australský předseda vlády, John Diefenbaker a Robert Menzies. Země Commonwealthu se obávaly, že přijdou o své výhodné postavení na britském trhu. Na Macmillanovu vládu byl vyvíjen intenzivní tlak ze strany Společenství. Nakonec Spojené státy, které měly zájem na britském členství v EHS, přislíbily, že během přechodného období těmto zemím ekonomicky vypomůžou, v případě že Británie bude v Bruselu úspěšná. To se nakonec díky francouzskému de Gaullovu vetu nepodařilo a Velká Británie se členem EHS stala až v roce 1973, kdy byl zrušen preferenční systém, který umožňoval státům Commonwealthu výhodně dovážet některé produkty do Velké Británie.

---

¹³⁷ MacMillan, H.: *Britain, the Commonwealth and Europe*, 1962, str.1.

8. Vývoj Commonwealthu od roku 1960 do současnosti

Commonwealth od počátku dekolonizace prodělal značný vývoj. V roce 1965 byl vytvořen sekretariát Commonwealthu v Londýně a prvním generálním tajemníkem se stal kanadčan Arnold Smith.

V roce 1971, vznikl Fond pro odbornou spolupráci zemí Commonwealthu, jehož cílem bylo zefektivnit kooperaci mezi členy v mnoha oblastech.¹³⁸ V tom samém roce byla všeobecně přijata Singapurská deklarace, ve které Commonwealth sám sebe definuje jako asociaci nezávislých suverénních států, chudé i ekonomicky vyspělé země. Podle této deklarace nesmí být nikdo diskriminován kvůli své rase, víře či politickému přesvědčení.¹³⁹ Všichni lidé v Commonwealthu si jsou rovni. Tato prohlášení byla znovu potvrzena v říjnu 1991 v deklaraci z Harare, která znovu vymezila roli Commonwealthu v nově uspořádaném světě, po pádu železné opony.¹⁴⁰

Během čtyřiceti šesti let od roku 1960 dodnes pět států z různých důvodů své členství přerušilo, nebo jim bylo přerušeno. Byly to Jihoafrická republika, Fidži, Pákistán, Nigérie a Zimbabwe, které nakonec už své členství neobnovilo.¹⁴¹

Dnes je Commonwealth dobrovolné sdružení 53 států, které spolu spolupracují v mnoha oblastech. V těchto zemích žije téměř 1,7 miliardy lidí, tedy skoro 30% světové populace, z nichž největší část žije v Indii.¹⁴²

Zvláštností je Mozambik, který byl přijat v roce 1995. Tento stát je bývalou portugalskou kolonií, ale členem Commonwealthu se stal díky svému kritickému postoji k jihoafrické politice apartheidu.

Mítinky hlav států se konají každé dva roky, ministři jednotlivých resortů se pravidelně scházejí, aby diskutovali vývoj ve svých oblastech. Ve Velké Británii sídlí také spousta nevládních organizací Commonwealthu. V rámci této organizace státy společně přispívají do fondu na pomoc chudým oblastem.

---

¹³⁸ Více viz: <http://www.thecommonwealth.org/Templates/Internal.asp?NodeID=37121>

¹³⁹ Text Singapurské deklarace na oficiálních stránkách Commonwealthu:
<http://www.thecommonwealth.org/Templates/Internal.asp?NodeID=32987>

¹⁴⁰ Deklarace z Harare tamtéž:
<http://www.thecommonwealth.org/Templates/Internal.asp?NodeID=34457>

¹⁴¹ viz příloha č.1.

¹⁴² <http://geography.about.com/od/politicalgeography/a/commonwealth/htm>

Velká Británie ze své celosvětové pomoci věnuje přes polovinu prostředků právě do rozvojových zemí Commonwealthu.¹⁴³

Podle Londýnské deklarace z roku 1949 stojí v čele Commonwealthu britský panovník, od roku 1952 královna Alžběta II. Všichni členové ji musí uznat jako hlavu Společenství, ať je to republika, či království. Poté ale co Alžběta II zemře nebo abdikuje, její nástupce automaticky nepřevzme tuto roli, ale bude na hlavách zemí Commonwealthu, co udělají s touto symbolickou rolí britského panovníka.¹⁴⁴

Státy Společenství společně spolupracují v mnoha oblastech, především ve vzdělávání, sportu, kultuře, charitě, zdraví a také v oblasti lidských práv.

Každé čtyři roky se konají sportovní hry Commonwealthu¹⁴⁵, vždy ve stejný rok jako zimní olympijské hry. Typicky britské hry jako ragby nebo kriket jsou v zemích Commonwealthu velice oblíbeny.

Studenti mají možnost získat stipendium, díky kterému mohou studovat na některé z univerzit v zemi Commonwealthu. Všechny univerzity zastřešuje Asociace univerzit v Commonwealthu.

Velká Británie umožňuje volit ve všeobecných volbách všem občanům Commonwealthu, kteří mají v Británii trvalé bydliště. Některé státy toto právo udělují zpětně také britským občanům.¹⁴⁶ Zároveň mohou mladí lidé do třiceti let lehce získat povolení pro práci v Británii.

V roce 2002 byl založen Filmový festival zemí Commonwealthu, od roku 2004 Filmová asociace Společenství, na podporu mladých filmových talentů.¹⁴⁷ Od roku 1987 je také každoročně udělována cena Spisovatele Společenství.

Každý rok vždy druhé pondělí v březnu slaví Společenství svůj Den. Každý rok s jiným tématem.¹⁴⁸

---

¹⁴³ <http://www.fc.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&cid=1007029393708>

¹⁴⁴ http://www.youngcommonwealth.org/ic_chap_10_p2.html

¹⁴⁵ Tento rok se konaly v australském Melbourne 15-26.3.2006.

¹⁴⁶ Například některé státy Karibiku.

¹⁴⁷ Více viz: <http://www.commonwealthfilm.com/about.asp>

¹⁴⁸ Tento rok padl na 13.3.2006 a tématem bylo „Zdraví a Vitalita: Výzvy pro Commonwealth“.

Závěr

Všechny britské vlády se po druhé světové válce snažily udržet Velkou Británii v očích ostatních států, především států Commonwealthu, statut velmoci. K tomu také používaly šterlinkovou zónu, tedy skupinu států, kde se platilo stejnou měnou. Každá vláda v té době proto výrazně lpěla na koloniálním impériu a na Commonwealthu. Společenství fungovalo jako „rodina“¹⁴⁹ států samosprávných kolonií britského impéria.

První problém po válce nastal pro Brity v Indii, kde se nacionalismus rozšířil natolik, že britská vláda byla nucena ustoupit. Za vlády Clementa Attleeho byly na tomto území vytvořeny dvě nezávislé republiky. Indie si přála ve Společenství setrvat. Započala diskuse, zda je možné, aby se jako republika stala členem Commonwealthu. Díky tomu, že Attlee neměl jinou možnost, jak Indii udržet ve sféře vlivu Velké Británie, tak podporoval změnu základního pilíře, Westminsterského statutu. Bylo odsouhlaseno, že jakýkoliv stát se může stát členem Společenství, pokud uzná britského monarchu jako hlavu Commonwealthu. Přestože Attlee nebyl stoupencem rychlého uvolňování koloniálních pout, ještě za jeho vlády byl odsouhlasen počátek dekolonizačního procesu ve Zlatém pobřeží, dnešní Ghaně.

S nástupem Winstona Churchilla do premiérského křesla se však proces zastavil. Churchillovou taktikou bylo vytváření federací kolonií s cílem podpořit menšinové bílé obyvatelstvo proti černošskému. Tyto nepřirozené státní útvary ale neměly dlouhého trvání. Během jeho vlády proběhla diskuse v rámci Commonwealthu, zda „černé“ kolonie, konkrétně Ghana a Súdán, mohou být členy Společenství. Churchill, vychován ještě za královny Viktorie v době největší slávy britského impéria, byl absolutně proti spolu s Jižní Afrikou, kde vláda bílé menšiny uplatňovala politiku rasové segregace. Země Commonwealthu se však shodly na výhodách členství a Ghana se stala jedním z dominií. Churchill už nedokázal většinovému mínění díky svému stáří a nemocem účinně odporovat. Raději odstoupil.

---

¹⁴⁹ Wheare, K. In: *The American Political Science Review*, září 1950, str.554.

Krátká epizoda následující Edenovy vlády sice neučinila žádný posun ve vývoji Společenství, nicméně svým jednáním během suezské krize dal státům Commonwealthu jasně najevo, že se Británie v případě nouze nemusí ohlížet na názory ostatních členů Commonwealthu.

Zásadní obrat v britské zahraniční politice znamenala vláda Harolda Macmillana. Macmillan si byl díky svému předchozímu působení ve funkci ministra financí dobře vědom toho, co Británie finančně unese. Více se orientoval na Spojené státy americké a snažil se vybudovat bližší vztah ke sjednocující se Evropě. Z ekonomického hlediska pro něj Evropa a Spojené státy byly výhodnější než Commonwealth.

Zároveň tlak ze strany některých kolonií byl na konci 50. let neudržitelný. Kolonie viděly precedent v přistoupení malého Kypru ke Společenství. Debata o „rozvolnění“ Společenství přistoupením malých teritorií byla už spíše posledním záchvěvem snahy o udržení starého uspořádání. Proto Macmillan pronesl svůj slavný projev v jihoafrickém parlamentu, který odstartoval expanzivní nárůst Commonwealthu během dalších let.

Během různých etap debaty o podobě Commonwealthu v těchto letech byly překonávány určité předsudky a překážky - konstituční, rasové i strategické. Velká Británie a ostatní „stará“ dominia musela stále slevovat ze svých požadavků a pravidel na členství v Commonwealthu.

V ovzduší počátku a vrcholu studené války, kdy byl Sovětský svaz úhlavním nepřítelem demokratického světa, panovala všeobecná obava z toho, aby se osvobozené kolonie neobrátily právě „východním“ směrem. Commonwealth tak sehrál důležitou roli v udržení vazby dekolonizovaných zemí se západním světem.

Od přelomu 50. a 60.let se namísto rodiny začíná užívat metafora Commonwealthu jako most „mezi světovými kontinenty“ nebo „mezi západním a komunistickým blokem“.¹⁵⁰

---

¹⁵⁰ Reese, T. In: *International Affairs*, červenec 1965, str.452.

English resume

Commonwealth is a unique association composed of states associated not by richness, religion or territorial competence, but by historical binding to Great Britain. It was modified from the British colonial Empire into Commonwealth. This thesis is about how British post-war governments influenced the Commonwealth development till 1960. This development is closely bound with the decolonization process. During this period Britain was over governed by one labour government of Clement R. Attlee followed by three conservative governments of Winston Churchill, Anthony Eden and Harold Macmillan. I will analyze the political situation and debate several proposals on how the Commonwealth should look like after the accession of a republic, black African state or small territory.

The first post-war government of Clement Attlee commenced the decolonization process in 1947, when India gained independence. At the same time the debate whether republic in the royalist club is acceptable, started. In the atmosphere of the new partition of the world, Great Britain could not have afforded to donate India to Soviet Union, Britain therefore maintained its influence through Commonwealth.

The next Prime Minister Winston Churchill was against decolonization. He strongly opposed Indian independence and was never willing to give independence to other African states, Ghana and Sudan. His policy of creating disnatured federations especially in Africa was not successful for a long period of time. Even during his government, Ghana and Sudan gained independence and Ghana became a member of the Commonwealth as the first black African state. There were many proposals about the new structure of Commonwealth, some politicians considered a two tier Commonwealth, but they were not able to free themselves from the British empire.

The following short episode of Anthony Eden's government after British aggression in Egypt in Suez crisis ensured Commonwealth states the

relationship between them and Britain changed. Britain does not feel any necessity to consult any important decision with Commonwealth states.

The real turnover in British foreign policy initiated with Macmillan's Wind of Change speech in Cape Town in February 1960. Macmillan himself knew the real British financial situation, as he had been the Chancellor of the Exchequer before becoming the prime minister. It was extremely expensive to maintain all territories in the empire when most of them required independence. Britain has no financial and armed capacity to maintain all of them. Many politicians were afraid of small territories in the Commonwealth. New proposals were made but again were unsuccessful and the Commonwealth became an extended association of free states.

During all these stages various prejudices and obstructions were tided – constitutional, racial and strategic. Britain and other dominions had to dispense from their standards regarding the Commonwealth membership.

Seznam literatury:

- BENNET, G. ed.: *The Concept of Empire, From Burke to Attlee 1774-1947*. Londýn: A. and Ch. Block Ltd., 1953.
- *British Documents on the End of Empire*, Series A, Vol.4, The Conservative Government and the End of Empire 1957-1964, ed. Ronald Hyam, Roger Louis, Part I, vydáno pro the Institute of Commonwealth Studies in the University of London, Londýn 1995
- *British documents on the End of Empire*, series A, Volume 2, The Conservative Government and the End of Empire 1951-1957, ed. David Goldsworthy, Part I. vydáno pro the Institute of Commonwealth Studies in the University of London, HMSO, Londýn 1994
- *British documents on the End of Empire*, The Labour Government and the End of Empire 1945-1951, ed. Ronald Hyam, vydáno pro the Institute of Commonwealth Studies in the University of London, HMSO, Londýn 1992
- CROSS, C.: *The Fall of the British Empire 1918 – 1968*. Londýn: Hodder and Stoughton Ltd., 1968.
- EDEN, A.: *The Memoirs of Sir Anthony Eden, Full Circle*, Cassell & Co. Ltd., Londýn 1960.
- HEINLEIN, F.: *British Government Policy and the Decolonisation 1945 – 1963 Scrutinising the Official Mind*. Londýn: Frank Cass Publishers, 2002.
- HRAD, M.: *Co je Britské Společenství národů*, Praha: SNPL, 1961.
- JACKSON, R.: *Suez – zapomenutá invaze*. Brno: Jota, 1997.
- JUDD, D.: *Impérium*, Praha: BB Art, 1999.
- LUŇÁK, P.: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri. 1997.
- MACMILLAN, H.: *Britain, the Commonwealth and Europe*, Conservative & Unionist Party, 1962.
- MACMILLAN, H.: *Pointing the Way, 1959-1961*, Londýn: Macmillan London Ltd., 1972.
- MILLER, J.D.B.: *The Commonwealth in the World*. Londýn: G. Duckworth and Co. Ltd., 1958.

- MOORE, J.: *Escape from Empire – The Attlee Government and the Indian Problem*, Oxford: Clarendon Press, 1983.
- NÁLEVKA, V.: *Čas soumraku*, Praha: Triton, 2004.
- PEČENKA, M. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*, Praha: Libri, 1999.
- PLECHANOVÁ, B.; FIDLER, J.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Praha: ISE, 1997.
- PONTING, C.: *Churchill*. BB Art, Praha 1997.
- ROSE, N.: *Churchill - Nepoddajný život*. Praha: nakl.Cesty, 1995.
- WALKER, K.W.: *Government in Britain and the New Commonwealth*, .Londýn: G.Harap Ltd., 1965.
- WALKER, P.G.: *The Commonwealth*, Londýn: Secker and Warburg Ltd., 1965.
- WILLIAMSON, J.A.: *The British Empire and Commonwealth*, New York: Macmillan and Co.Ltd., 1965.

články:

- OVENDALE, R.: MacMillan and the Wind of Change in Africa, 1957-1960, *The Historical Journal*, Vol. 38, No.2, Červen 1955, str.455-477.
- REESE, T.: Keeping Calm about the Commonwealth, *International Affairs*, Vol.41(3), červenec 1965, str.451-462.
- WHEARE, K.: Is the British Commonwealth Whitering Away? *The American Political Science Review*, Vol.44(3), září 1950, str.545-555.
- WHEARE, K.: The Nature and Structure of the Commonwealth, *The American Political Science Review*, Vol.47, No.4, , prosinec 1953, str.1016-1028.

internetové zdroje:

<http://africanhistory.about.com>
<http://geography.about.com>
<http://www.commonwealthfilm.com>
<http://www.euro-know.org>
<http://www.fco.gov.uk>
<http://www.thecommonwealth.org>
<http://www.youngcommonwealth.org>

Přílohy

č.1 seznam zemí přijatých od roku 1960

č.2 vlajka Commonwealthu

Seznam zemí Commonwealthu podle data přijetí od roku 1960:

- 1960** – Nigérie – členství pozastaveno v roce 1995, znovu přijata v roce 1999
Kypr
- 1961**– Tanganika – v roce 1964 se spojila s ostrovem Zanzibar a vznikla
Tanzánie
Siera Leone
- 1962** – Jamaika
Trinidad a Tobago
Uganda
- 1963** – Keňa
Zanzibar – v roce 1964 se spojil s Tanganikou a vznikla Tanzánie.
- 1964** – Malawi
Malta
Tanzánie
Zambie
- 1965** – Gambie
Singapur
- 1966** – Barbados
Botswana
Guajana
Lesotho
- 1968** – Mauricius
Svazijsko
- 1970** – Fidži – členství pozastaveno v roce 1987, vrátilo se v roce 1997, v roce 2000 vyloučeno a v roce 2001 znovu přijato.
Samoa
Tonga
- 1972** – Bangladéš
- 1973** – Bahamy
- 1974** – Grenada
- 1975** – Papua Nová Guinea
- 1976** – Seychely
- 1978** – Dominica
Solomonské ostrovy
Tuvalu
- 1979** – Kiribati
Svatá Lucie
Svatý Vicent a Grenadiny
- 1980** – Vanuatu
Zimbabwe – členství pozastaveno v roce 2002, opustilo Commonwealth v roce 2003.
- 1981** – Antigua a Barbuda
Belize
- 1982** – Maledivy
- 1983** - Svatý Kitts a Nevis
- 1984** – Brunej
- 1990** – Namibie
- 1995** – Kamerun

Mozambik
2000 - Nauru

Vlajka Commonwealthu:

Symbol Commonwealthu na modrém poli. Poprvé použita v roce 1973 na
mítinku hlav států Commonwealthu v Ottavě.

zdroj: www.thecommonwealth.org